

Regeringskansliet
Utbildningsdepartementet
103 33 Stockholm

Samlad redovisning och analys inom yrkesutbildningsområdet

Dnr U2014/5371/S

Härmed redovisas uppdrag 37 i Skolverkets regleringsbrev för 2014.

På Skolverkets vägnar

Anna Ekström
Generaldirektör

Anne-Marie Lindström
Undervisningsråd

I ärendets slutliga handläggning har Kjell Hedwall, Anna Hellstadius, Annette Lilliestierna, Eva Lindgren, Staffan Lundh, Erik Nilsson samt Helén Ångmo i Skolverkets ledningsgrupp deltagit.

Innehållsförteckning

Sammanfattning.....	2
1 Inledning.....	10
2 Bakgrund	12
3 Övergripande om Skolverkets arbete på området.....	13
4 Tillströmning och attraktivitet.....	16
5 Utbildningsutbud och matchning	22
6 Innehåll och kvalitet.....	27
7 Samverkan skola - arbetsliv.....	32
8 Lärande på arbetsplats	35
9 Lärlingsutbildning.....	40
10 Rusta individen	47
11 Internationellt perspektiv	51
12 Summerande analys och övergripande bedömningar	54
Referenser.....	58
Bilagor	60

2014-10-01
2 (61)
Dnr 2014:123

Sammanfattning

Yrkesutbildning och kopplingen mellan skola och arbetsliv är politiskt prioriterade områden. Många utvecklingsåtgärder pågår och Skolverkets uppdrag på området har blivit större de senaste åren. I denna rapport redovisas vår samlade och övergripande bild av den aktuella situationen inom yrkesutbildningsområdet, våra aktuella insatser och våra bedömningar av utvecklingsbehov inom området. Efter inledning och bakgrund (kapitel 1 och 2) följer en kort övergripande beskrivning av Skolverkets arbete på området (kapitel 3). Därefter är rapporten indelad i åtta delområden samt ett avslutande avsnitt med övergripande bedömningar. Sammanfattningen nedan följer denna indelning.

Övergripande om Skolverkets arbete på området

Skolverket har inom yrkesutbildningsområdet ett tjugotal regeringsuppdrag och återrapporteringskrav samt ett femtontal statsbidrag att hantera. Under 2014 arbetar omkring 90 personer på myndigheten helt eller till stora delar med frågor om yrkesutbildning. Detta motsvarar uppskattningsvis 60 årsarbetskrafter.

I många fall har det gått alltför kort tid för det ska vara möjligt att ha kunskap om resultat och effekter av Skolverkets olika insatser. Vårt intryck hittills är dock att insatserna generellt tas emot positivt av skolhuvudmän och skolor. Samtidigt har vi noterat att bland annat de olika former av lärande på arbetsplats som förekommer och de många olika statsbidragen innebär att målgrupperna ibland upplever insatserna som splittrade.

Tillströmning och attraktivitet

Under de senaste åren har andelen av alla nybörjarelever i gymnasieskolan som väljer ett yrkesprogram minskat, från 35 procent år 2007 till 27 procent år 2013.¹ I kombination med minskande årskullar innebär detta att antalet elever på yrkesprogram minskar betydligt, särskilt inom vissa yrkesområden. Bland elever på yrkesprogram råder, i förhållande till elever på högskoleförberedande program, en överrepresentation av män, av elever med föräldrar med låg utbildningsnivå och av elever med lägre meriter från grundskolan. På flera av yrkesprogrammen är könsfördelningen mycket ojämn och följer traditionella könsmönster. I de yrkeskurser som ges inom kommunernas vuxenutbildning är fördelningen av elever på olika yrkesområden en annan än i gymnasieskolan. Vissa områden som är relativt små i gymnasieskolan har ett högt söktryck i vuxenutbildningen.

Det finns ingen systematisk kunskap om orsakerna till att andelen unga som väljer yrkesprogram minskar. Studie- och yrkesvägledning är av stor vikt för ungas och vuxnas studieval. Enligt flera uppföljningsstudier är dock vägledningen ofta lågt prioriterad och behöver utvecklas. Skolverket bedriver utvecklingsinsatser om studie- och yrkesvägledning och utbildningsinformation. I syfte att öka intresset för yrkesutbildning genomförs även kampanjer och yrkestävlingar.

¹ Andelarna av nybörjarna som gick på ett högskoleförberedande program respektive ett introduktionsprogram var 58 respektive 15 procent 2013.

Elevers intresse och önskemål ska ligga till grund för vilken gymnasieutbildning de går. Det är därmed viktigt att samhället möjliggör för elever att kunna göra informerade och välgrundade val samt att se till att det finns ett brett och allsidigt utbud av utbildningar av hög kvalitet att välja mellan. Det är angeläget att elever inte avstår från att söka program därför att de saknar information om utbildningen eller vad den leder till, därför att de tvivlar på utbildningens kvalitet eller möjligheter till fortsatta utvecklingsvägar eller därför att de uppfattar att den inte riktar sig till dem. Vad gäller utvecklingsbehov framöver bedömer vi, mot denna bakgrund, att mer behöver göras på området som handlar om attraktivitet, status, social bakgrund och kön. Bland annat behövs ett ökat analysarbete för ökad förståelse om kopplingen mellan utbildningsval och olika bakgrundsfaktorer. Därtill behöver studie- och yrkesvägledningen stärkas ytterligare. Vidare ser Skolverket det som olyckligt om vissa utbildningar uppfattas som en väg för främst elever med sviktande studiemotivation eller andra svårigheter att fullgöra sina studier. Vi bedömer att det är viktigt att informera ytterligare om yrkesprogrammen och att de riktar sig till alla elever med intresse för en yrkesinriktning.

Utbildningsutbud och matchning

Reformeringen av den gymnasiala utbildningen innebar en översyn av olika yrkesutbildningar. De flesta nationella programråd anser att yrkesprogrammets innehåll och kursutbud efter reformen i stort sett motsvarar arbetsmarknadens behov, samtidigt som de ser behov av vissa justeringar. Programråden har också pekat på att antalet utbildade inom olika områden inte alltid motsvarar arbetsmarknadens behov. Utbudet av olika yrkesprogram och inriktningar inom dessa stämmer för närvarande inte helt överens med elevernas val eller med den aktuella tillgången på yrkeslärare. Detta medför en risk för att vissa utbildningar blir så små att de läggs ned och kan vara svåra att starta på nytt när behov uppstår.

Svårigheterna att upprätthålla ett brett och allsidigt utbud i hela landet innebär att elevers reella tillgång till olika utbildningar inte blir likvärdig över landet. De innebär också en risk för att arbetsmarknadens kompetensförsörjning blir otillräcklig inom vissa yrkesområden samtidigt som det kan finnas ett överskott av utbildade inom andra områden. Företrädare för branscher uttrycker en oro för detta bland annat i de nationella programråden.

Att ha fullföljda gymnasiestudier har en mycket stor betydelse för möjligheten att etablera sig på arbetsmarknaden. Det pekar såväl Skolverkets och Arbetsförmedlingens analyser som programrådets synpunkter på. Enligt Skolverkets uppföljning var andelen som ett år efter avslutade gymnasiestudier hade en etablerad ställning på arbetsmarknaden högst bland män som hade gått ett mansdominerat yrkesförberedandeprogram (fordons- bygg- respektive energiprogrammet). Bland kvinnodominerade yrkesförberedandeprogram hade omvårdnadsprogrammet högst andel etablerade i arbete efter ett år.²

² Studien avser elever som gått i gymnasieskolan enligt de styrdokument som gällde innan den gymnasiereform som genomfördes 2011. Reformen innebar förändringar i programmets struktur, inne-

2014-10-01
4 (61)
Dnr 2014:123

Ur ett kompetensförsörjningsperspektiv är vuxenutbildningen ett viktigt komplement till gymnasieutbildningen. Inom ramen för tillfälliga statliga satsningar finns riktade bidrag som kommunerna kan utnyttja för yrkesutbildning för vuxna. Enligt Skolverkets kontakter med kommuner har dessa bidragit till att upprätthålla omfattningen av sådan utbildning.

Trots existerande samarbete på lokal och regional nivå kring utbud i både gymnasieskola och vuxenutbildning finns en påtaglig risk för minskat utbud av olika yrkesutbildningar. Utbildningsutbudet styrs bland annat av elevers val på en skolmarknad. Skolverket har tidigare uppmärksammat att det uppdelade huvudmannaskapet försvårar en kommunal styrning av vilka gymnasieprogram som anordnas. Skolverket bedömer att ökad regional samverkan kan bidra till att upprätthålla ett brett utbildningsutbud, och att statliga insatser behövs för att stödja sådan samverkan. Den pågående Yrkesprogramsutredningen har i uppgift att bland annat lämna förslag på hur dimensioneringen av den gymnasiala yrkesutbildningen kan utvecklas för att förbättra matchningen mellan å ena sidan arbetsmarknadens behov och å andra sidan utbildningsutbudet och elevernas intressen.

Vi bedömer också att alternativa vägar till stärkt kompetensförsörjning behöver uppmärksammas, bland annat möjligheter för unga att växla bana efter att ha gått en högskoleförberedande gymnasieutbildning. Därtill vill vi uppmärksamma att ett statligt stöd tycks ha betydelse för volymen yrkesutbildning inom kommunernas vuxenutbildning.

Innehåll och kvalitet

Det finns yrkesutbildningar av mycket hög kvalitet samtidigt som det finns utbildningar med stora utvecklingsbehov. Exempel på förekommande brister på yrkesprogram är att lärares förväntningar på yrkeselever i teoretiska ämnen är för låga, att yrkeselevers kunskapsresultat inte blir föremål för rektorers analys, att de olika delarna i utbildningen inte hänger ihop och att stöd och motivationsskapande åtgärder sätts in för sent. (Frågor som specifikt rör lärande på arbetsplats tas upp i ett separat avsnitt).

En mycket viktig del i utbildningens kvalitet är tillgång på yrkeslärare och lärarnas kompetens. Det råder brist på yrkeslärare inom flera kategorier och andelen obehöriga lärare är hög inom yrkeslärarkåren. Dessutom har yrkeslärarrollen förändrats med det ökade inslaget av arbetsplatsförlagt lärande, inte minst vid lärlingsutbildning. Lärarnas kommunikation med handledare på arbetsplatser är mycket viktig för att dessa på bästa sätt ska kunna främja elevernas lärande och bedöma deras kunskapsutveckling.

Skolverket arbetar med bland annat fortbildning för yrkeslärare och med en kampanj för fler yrkeslärare, med vissa innehållsförändringar i utbildningarna och med att löpande stärka utbildningarnas kvalitet.

håll och namn. Bland annat förändrades de tidigare yrkesförberedande programmen och bytte namn till yrkesprogram.

Enligt Skolverkets bedömning är det angeläget med fortsatta insatser för kvalitetsutveckling, både vad gäller de delar som genomförs i skolan och de delar som genomförs på arbetsplats samt hur dessa hänger ihop som en helhet. Det viktigt i sig att säkerställa hög kvalitet i alla elevers utbildning. Utbildningarnas kvalitet är dessutom av betydelse för deras attraktivitet hos såväl elever som arbetsgivare. Vi bedömer att det behövs ytterligare kompetensutvecklingsinsatser för yrkeslärare och förändringar i yrkeslärarutbildningen, mot bakgrund av den förändrade rollen. Vi bedömer också att yrkesutbildningarnas innehåll, som uttrycks i nationella styrdokument, fortsatt behöver vara flexibelt och kontinuerligt anpassas till förändringar i omvärlden. Skolverket avser att utveckla detta arbete, med beaktande av bland annat den pågående Yrkesprogramsutredningen, och i den mån utrymme finns vid sidan av vårt arbete med olika regeringsuppdrag.

Samverkan skola – arbetsliv

Hur fördelningen ser ut vad gäller skolans respektive arbetslivets ansvar för yrkesutbildningen varierar mellan länder och har i Sverige varierat över tid. Generella svårigheter när arbetslivet haft det största ansvaret har gällt engagemangets konjunkturberoende, skolväsendets insyn i yrkesutbildningen, kvaliteten i alla elevers lärande på arbetsplatserna och lärandets koppling till skolans styrdokument. Generella svårigheter när skolan haft det största ansvaret har gällt yrkesutbildningens aktualitet, det vill säga att hålla utbildningens innehåll och utrustning uppdaterad med utvecklingen inom yrkesområdena, och dess relevans för arbetslivet.

Gymnasiereformen och satsningar på yrkesutbildning inom vuxenutbildningen har inneburit ett närmande mellan skolan och arbetslivet. Skolverket bedömer att samverkan generellt har intensifierats och fungerar väl. På nationell nivå är de nationella programråden ett viktigt forum för samverkan. Skolverket ansvarar för dessa och de har i hög grad bidragit till verkets arbete. Men samverkan mellan skola och arbetsliv behöver fortsatt utvecklas på nationell, regional och lokal nivå, såväl vad gäller generell samverkan som specifikt kring tillgång och kvalitet på platser för lärande på arbetsplats. Bland annat behöver arbetet inom de lokala programråden utvecklas och vi bedömer att statligt stöd behövs för detta.

Lärande på arbetsplats

Reformeringen av den gymnasiala utbildningen innebar en ökad betoning på lärande på arbetsplats. Tillgången till platser för lärande på arbetsplats varierar, liksom kvaliteten i denna del av utbildningen. Att lära på en arbetsplats är en viktig del i flera olika utbildningstyper och satsningar för unga och vuxna, såväl inom som utanför skolektorn.³ I många fall råder konkurrens om platser hos arbetsgivare. Vad gäller kvalitet handlar utmaningarna bland annat om handledares kunskap om skolans förväntningar och om överensstämmelse mellan arbetslivets krav och skolans mål. Det arbetsplatsförlagda lärandet utlämnas ibland från skolans systematiska kvalitetsarbete och blir därigenom inte föremål för analys eller utvecklingsåtgärder på skol- eller huvudmannanivå.

³ Inom det arbetsmarknadspolitiska området finns exempelvis arbetsmarknadsutbildningar och yrkesintroduktionsanställningar med lärande på arbetsplats.

2014-10-01
6 (61)
Dnr 2014:123

Det pågår en rad utvecklingsinsatser som syftar till att öka både kvaliteten i det lärande som sker på arbetsplats och antalet platser för denna typ av lärande. Genom finansiellt och annat stöd bidrar staten till att utveckla bland annat skolors och arbetsplatsers samarbete och till att handledare på arbetsplatser får ökad kunskap om vad elever ska lära enligt skolans styrdokument. Skolverket arbetar med dessa insatser.

Vi bedömer att den knappa platstillgången och kvalitetsbristerna utgör betydande problem. Samordning inom kommuner och inom regioner behöver utvecklas, liksom de lokala programrådets roll, när det gäller anskaffning av platser för arbetsplatsförlagt lärande (apl), praktik och andra former av lärande på en arbetsplats. Vad gäller kvaliteten i lärandet på arbetsplats behöver bland annat huvudmännens och skolledarnas ansvar utvecklas. Exempel på insatser att överväga är ytterligare fortbildning för skolhuvudmän, skolledare, lärare och studie- och yrkesvägledare om lärande på arbetsplats och om samverkan med arbetsplatserna. Även ytterligare kompetensutvecklingsinsatser för handledare är angeläget, bland annat om didaktik och bedömning av elevernas lärande. Vi bedömer också att de många varianterna av lärande på arbetsplats inom de utbildnings- och arbetsmarknadspolitiska områdena innebär en risk för att de blandas samman.

Lärlingsutbildning

Inom lärlingsutbildning sker en stor del av lärandet på en arbetsplats. Inom gymnasieskolans lärlingsutbildning ska detta gälla för minst hälften av utbildningen. Omfattningen av lärlingsutbildning i gymnasieskolan når inte upp till regeringens mål. För närvarande finns omkring 6 500 elever i gymnasieskolan (alla årskurser) som går på ett yrkesprogram med lärlingsutbildning som studieform. De utgör 6 procent av alla elever på yrkesprogram. En relativt stor andel elever hoppar av sin lärlingsutbildning, varav många i stället fortsätter att studera på ett yrkesprogram med i huvudsak skolförlagd utbildning. Inom vuxenutbildningen är lärlingsutbildningen liten till omfattning. De statsbidrag som kommuner kan söka har hittills inte utnyttjats till fullo. Under 2014 har dock kommunernas efterfrågan ökat och överstigit tillgängligt statsbidrag.

Regeringen har gjort stora satsningar på lärlingsutbildning och Skolverket har ett flertal uppdrag som på olika sätt syftar till utveckling. Exempelvis har ett lärlingscentrum inrättats inom myndigheten. Vi bedömer att det är viktigt med uthållighet och ett långsiktigt perspektiv i arbetet med lärlingsutbildning. I sin nuvarande utformning är det en relativt ny företeelse, åtminstone i stor skala. Vi bedömer också att det är olyckligt om lärlingsutbildningen uppfattas som en mindre krävande väg genom gymnasiet. Lärlingsutbildning är ett annat sätt att lära och en krävande utbildning och det är viktigt att informera om detta.

Rusta individen

I vissa sammanhang talas om dubbla syften med yrkesutbildning: att bidra till kompetensförsörjning och att öka andelen som genomgår en utbildning och därigenom får bättre möjligheter på arbetsmarknaden. I så fall är det andra syftet särskilt relevant för introduktionsprogrammet yrkesintroduktion samt yrkesutbildning inom

vuxenutbildningen, i gymnasiesärskolan och inom särskild utbildning för vuxna. Det handlar till stor del om grupper som har särskilt svårt att etablera sig på arbetsmarknaden. Att rusta individer utifrån deras individuella förutsättningar och behov för att öka deras chanser att få ett arbete är ett centralt syfte för dessa utbildningar.

Introduktionsprogrammet yrkesintroduktion, som kan vara av varierande längd, riktar sig främst till elever som inte är behöriga till yrkesprogram. Det syftar till att förbereda dem antingen för att gå direkt till arbetslivet eller för att studera vidare på ett gymnasieprogram. Under 2013 fanns 5 600 elever på detta program. Det finns en rad utvecklingsbehov och Skolverket arbetar med statsbidrag och andra insatser för att utveckla kvaliteten.

Inom kommunernas vuxenutbildning pågår en statlig satsning på yrkesvux och lärlingsvux. Under 2013 fanns drygt 33 000 elever inom yrkesvux och drygt 3 000 inom lärlingsvux. Vård och omsorg är det yrkesområde som har i särklass flest elever inom dessa satsningar. Också inom gymnasiesärskolan och särskild utbildning för vuxna pågår arbete för ökad inriktning mot yrkeskunskaper. Under 2013 fanns drygt 200 elever inom i lärlingsutbildning inom sårvux.

Vad gäller yrkesutbildning inom vuxenutbildningen bedömer Skolverket att det finns behov av fortsatta insatser för ökad flexibilitet, i relation till både individens och arbetsmarknadens behov. När det gäller gymnasiesärskolan och särskild utbildning för vuxna bedömer vi att verksamheterna behöver fortsatt stöd i omställningen mot mer yrkesutbildning.

Internationellt perspektiv

Yrkesutbildning är ett prioriterat område inom många länder i Europa och inom europeiskt samarbete och det pågår många aktiviteter för kunskapsuppbyggnad och erfarenhetsutbyte. Också inom Norden finns ett betydande samarbete och erfarenhetsutbyte kring yrkesutbildningsfrågor. Det finns också ett betydande intresse för elevers rörlighet över nationsgränserna. Under 2013 beviljade Universitets- och högskolerådet bidrag för omkring 1800 mobiliteter på yrkesutbildningsområdet. I de flesta fallen rör det sig om elever inom gymnasieskolans yrkesprogram som gör en del av sitt arbetsplatsförlagda lärande utomlands.

Skolverket genomför en rad insatser som syftar till att informera om yrkesutbildning i Sverige och Europa samt till kunskapsuppbyggnad och erfarenhetsutbyte. Målgrupperna är främst beslutsfattare på olika nivåer och yrkesutbildningsanordnare. Vi genomför också insatser som syftar till att stödja huvudmän och skolor som vill organisera internationella utbyten och för elever som vill studera eller arbeta i ett annat land. Vi arbetar exempelvis med att förverkliga det europeiska systemet för meritöverföring inom yrkesutbildning. Det är viktigt att följa de diskussioner som finns om yrkesutbildning i Europa. Skolverket avser att fortsätta våra insatser i flera internationella arbetsgrupper och i våra utvecklingsinsatser även lyfta fram möjligheterna att arbeta i ett annat land.

2014-10-01
8 (61)
Dnr 2014:123

Övergripande bedömningar

Vid sidan av att redovisa våra bedömningar av utvecklingsbehov inom åtta delområden ger vi nedan våra övergripande bedömningar.

- En rad insatser som syftar till att utveckla yrkesutbildningen pågår. Enligt Skolverkets bedömning finns behov av ett fortsatt utvecklingsarbete. En hel del av insatserna befinner sig ännu i ett inledande skede och olika strukturer för bland annat samverkan mellan skola och arbetsliv håller på att byggas upp. Det är därmed viktigt att ha ett långsiktigt perspektiv på utvecklingsarbetet. För att ge elever goda förutsättningar att göra välgrundade utbildningsval bedömer vi vidare att det är mycket angeläget att fortsätta att utveckla och stärka studie- och yrkesvägledningen.
- Vi bedömer att det vid sidan av pågående insatser finns andra frågor om yrkesutbildning som behöver ökad uppmärksamhet. Det gäller de traditionella mönstren i utbildningsval sett till kön och social bakgrund. Det gäller också kvaliteten på yrkeselevers lärande i skolan. Mycket angeläget är därtill att verka för att upprätthålla ett brett och allsidigt utbud av yrkesutbildningar över hela landet. På vissa utbildningar eller inriktningar är elevunderlaget åtminstone tidvis så litet att det är svårt att upprätthålla ett brett utbud av yrkesutbildningar över hela landet. Elevernas tillgång till olika utbildningar är därmed inte likvärdig i landet. Skolverket bedömer att regional samverkan behöver stärkas för att upprätthålla utbudet och att statliga insatser behövs för att stödja sådan samverkan.
- Mot bakgrund av att det finns många olika förhoppningar och mål knutna till gymnasial yrkesutbildning – att bidra till ökad kompetensförsörjning och till ökad genomströmning i gymnasieskolan – är det viktigt att komma ihåg att även andra medel behöver användas för att nå dessa mål.

För kompetensförsörjningen är även kommunernas vuxenutbildning, yrkeshögskoleutbildning och färdigutbildning inom en anställning viktiga bidrag, inte minst i tider av svagt tillskott från gymnasieskolan. Vi bedömer att bland annat möjligheter för individen att kunna växla bana efter ett högskoleförberedande gymnasieprogram behöver uppmärksammas.

För att öka genomströmningen i gymnasieskolan bedömer vi att det, utöver insatser som specifikt rör yrkesutbildning, behövs ytterligare generella insatser för motivation och variation i undervisningen samt ett väl fungerande motiverande stöd i alla delar av grund- och gymnasieskolan.

- Regeringens satsningar på yrkesutbildning sker till stor del genom statsbidrag som skolhuvudmän och vissa andra aktörer kan erhålla för utvecklingsarbete av olika slag. Vi bedömer att färre och mindre detaljerade statsbidrag kan vara en möjlig utvecklingsväg att överväga ur effektivitetssynpunkt. Vad gäller statsbidrag finns dessutom önskemål från huvudmän om en längre planeringshorisont än ett år och möjlighet för flera huvudmän att kunna söka bidrag i samverkan.

- Slutligen bedömer vi att ett mer övergripande och samlat uppdrag till Skolverket kan vara fördelaktigt för ökad effektivitet.

2014-10-01
10 (61)
Dnr 2014:123

1 Inledning

Enligt regleringsbrevet 2014 ska Skolverket lämna en samlad redovisning och analys inom yrkesutbildningsområdet.

”Skolverket ska årligen senast den 15 oktober lämna en samlad redovisning och analys av verkets insatser och uppdrag inom yrkesutbildningsområdet. Av redovisningen ska framgå dels vilka insatser Skolverket gjort och resultatet av dessa, dels vilka åtgärder som verket bedömer behövs för att främja den fortsatta utvecklingen enligt dessa resultat och Skolinspektionens granskningar samt vilka åtgärder som Skolverket avser vidta mot denna bakgrund”. (Skolverkets regleringsbrev 2014.)

Vi är positiva till detta samlande uppdrag. Vi tror att en samlad bild, genom ökad överblick, kan bidra till effektivare prioriteringsdiskussioner, styrning och planering.

Avgränsningar

I denna rapport inkluderas frågor och insatser som specifikt avser yrkesutbildning. Därtill inkluderas vissa frågor och insatser som rör hela gymnasieskolan eller hela skolan, men som har ett särskilt fokus på eller en särskild betydelse för yrkesutbildningen. Exempel på det senare är uppföljning av utvecklingen efter 2011 års gymnasireform och insatser för att främja studie- och yrkesvägledning (SYV). Många av Skolverkets insatser som rör skola/utbildning generellt rör givetvis även yrkesutbildning, men de inkluderas inte i denna rapport. Exempel är insatser för att främja läsförståelse, matematikundervisning, värdegrund, jämställdhet och systematiskt kvalitetsarbete.

Rapporten omfattar inte heller alla frågor och insatser som rör gränsytan skola – arbetsliv. Frågor om unga som varken arbetar eller studerar, där bland annat det kommunala informationsansvaret är en viktig del, ingår inte i redovisningen eftersom detta inte specifikt rör yrkesutbildning. Validering är ett annat exempel på ett område som inte ingår.

Denna rapport beskriver samlat och relativt översiktligt frågor om yrkesutbildning inom skelsektorn. Skolverket har i ett flertal andra studier mer djupgående analysrat och redovisat olika aspekter av yrkesutbildning, till exempel elevutvecklingen på olika program.

Disposition och läsanvisningar

I kapitel 2 ges en kort bakgrund och i kapitel 3 en övergripande bild av Skolverkets arbete på området. Därefter är redovisningen/analysen indelad i åtta olika områden (kapitel 4-11). Dessa är *tillströmning och attraktivitet, utbildningsutbud och matchning, innehåll och kvalitet, samverkan skola – arbetsliv, lärande på arbetsplats, lärlingsutbildning, rusta individen* och *internationellt perspektiv*. Inom varje kapitel redogörs övergripande för den aktuella situationen, aktuella insatser samt Skolverkets bedömningar av utvecklingsbehov och behov av ytterligare åtgärder. Slutligen, i kapitel 12, ges verkets summerande analys och övergripande bedömningar.

Skolverket genomför många insatser av olika slag på området. I texten beskrivs de på en övergripande nivå, i syfte att hålla ned rapportens omfång. I bilaga 1 ges en översikt över relevanta rapporter och redovisningar. För vissa insatser finns därtill ett behov av en mer omfattande redovisning. Detta gäller verkets arbete med de nationella programråden och slutredovisningen av försöksverksamheten med gymnasial lärlingsutbildning. Dessa två delar finns med översiktligt i denna rapport och redovisas mer utförligt i bilaga 2 respektive 3. För bilaga 3 finns dessutom fyra fristående underbilagor (bilagorna A-D).

Yrkesprogrammen i gymnasieskolan har mycket gemensamt med varandra. Inom vuxenutbildningen finns inga program, men eleverna läser vanligtvis samma yrkesämnen och kurser som i gymnasieskolan. Det är dessa program och kurser som avses när rapporten nämner yrkesutbildning i generella termer. Rapporten går vanligtvis inte in på frågor om enskilda yrkesprogram eller enskilda ämnen inom kurser inom vuxenutbildningen. Dansarutbildningen är en specifik yrkesutbildning som skiljer sig från övriga yrkesprogram och inkluderas därför inte i de generella beskrivningarna. En kortfattad redovisning om den ges i bilaga 4.

2014-10-01
12 (61)
Dnr 2014:123

2 Bakgrund

Yrkesutbildning och kopplingen mellan skola och arbetsliv är prioriterade områden

Frågor om yrkesutbildning och gränsytan mellan skola och arbetsliv är prioriterade inom politiken. En bakgrund till detta är arbetslösheten, inte minst bland unga, och matchningsproblem på arbetsmarknaden. En situation där färre unga väljer en yrkesutbildning samtidigt som det finns en oro för arbetsmarknadens långsiktiga kompetensförsörjning inom flera yrkesområden, och där många unga samtidigt är arbetslösa, har lett till uppmärksamhet på yrkesutbildningen. Det gäller både yrkesutbildning på gymnasial nivå, det vill säga i gymnasieskolan och kommunernas vuxenutbildning, och på eftergymnasial nivå inom yrkeshögskolan. Den gymnasierreform som genomfördes 2011 innebar bland annat tydligare skillnader mellan yrkesprogram och högskoleförberedande program. Reformen syftade bland annat till ett förtydligat innehåll i de olika programmen och en förbättrad förberedelse för arbetsliv respektive högre studier samt till ökad genomströmning. Regeringen har därtill de senaste åren gjort en rad satsningar som syftar till att stärka och uppvärdera yrkesutbildningen. Ambitionerna handlar om både att öka omfattningen av utbildningen och att öka dess attraktivitet, kvalitet och arbetsmarknadsrelevans. Ett uttalat politiskt mål är exempelvis att lärlingsutbildning bör öka i omfattning. Även vissa arbetsmarknadspolitiska mål har kopplats till yrkesutbildningen. Det gäller mål om kompetensförsörjning, matchning på arbetsmarknaden och minskad arbetslöshet, inte minst ungdomsarbetslöshet. EU har också rekommenderat Sverige att vidta lämpliga åtgärder för att förbättra baskunskaperna och underlätta övergången från utbildning till arbetsmarknad, bland annat genom en större användning av arbetsplatsförlagt lärande och lärlingsprogram.⁴

Bakgrundsinformation om yrkesutbildning inom skolans område

I den reformerade gymnasieskolan som infördes hösten 2011 finns 18 nationella program, varav 12 är yrkesprogram och 6 är högskoleförberedande program. Yrkesprogrammen utgörs av barn- och fritidsprogrammet, bygg- och anläggningsprogrammet, el- och energiprogrammet, fordons- och transportprogrammet, handels- och administrationsprogrammet, hantverksprogrammet, hotell- och turismprogrammet, industritekniska programmet, naturbruksprogrammet, restaurang- och livsmedelsprogrammet, VVS- och fastighetsprogrammet samt vård- och omsorgsprogrammet. De 12 yrkesprogrammen består av sammanlagt 42 programinriktningar och ett stort antal yrkesämnen. Alla elever som går ett yrkesprogram ska gå minst 15 veckor av utbildningen på en arbetsplats, så kallat arbetsplatsförlagt lärande. Inom yrkesprogrammen finns lärlingsutbildning som en alternativ studieväg. För elever på lärlingsutbildning ska minst halva utbildningen ske på en arbetsplats. Utöver de nationella programmen finns även riksrekryterande yrkesprogram: flygteknikutbildningen, marinteknikutbildningen, sjöfartsutbildningen, tågteknikutbildningen och yrkesdansutbildningen.

⁴ *Rekommendation till Rådets rekommendation om Sveriges nationella reformprogram 2014*. Europeiska kommissionen, 2014.

I den reformerade gymnasieskolan finns också fem introduktionsprogram för elever som inte är behöriga till nationella program. Två av dessa har en tydlig koppling till yrkesprogram samt innehåller yrkesinriktade kurser och lärande på arbetsplats. Dessa är yrkesintroduktion och programinriktat individuellt val.

I gymnasiesärskolan ingår arbetsplatsförlagt lärande i alla nationella program. En elev i gymnasiesärskolan kan gå utbildningen antingen på en skola eller på en eller flera arbetsplatser. Lärlingsutbildning är ett alternativ även inom gymnasiesärskolan.

Yrkesutbildning på gymnasial nivå finns också inom kommunal vuxenutbildning, med samma ämnesplaner som i gymnasieskolan. Vuxenutbildningen är kursutformad och inte styrd av program. Yrkesutbildning på gymnasial nivå finns även inom särskild utbildning för vuxna (särvux), som vänder sig till vuxna med utvecklingsstörning. Särvux och gymnasiesärskolan har samma ämnesplaner.

3 Övergripande om Skolverkets arbete på området

Ett ökat uppdrag för Skolverket

I samband med de politiska prioriteringarna har Skolverket de senaste åren fått ett ökat uppdrag och ansvar avseende yrkesutbildning och gränsytan mellan skola och arbetsliv. Ett tillägg har gjorts i Skolverkets instruktion om att myndigheten ska bidra till att trygga den nationella kompetensförsörjningen och underlätta ungdomars etablering på arbetsmarknaden. Verkets ansvarsområde har således närmat sig det arbetsmarknadspolitiska området. Vid sidan av de utbildningspolitiska mål som utgör ramar för verkets arbete är även ovan nämnda arbetsmarknadspolitiska mål relevanta för verkets ansvar för yrkesutbildning.

Skolverket har inom yrkesutbildningsområdet ett tjugotal regeringsuppdrag och återrapporteringskrav samt ett femtontal statsbidrag att hantera.⁵ Det sammantagna uppdraget inom yrkesutbildningsområdet berör flertalet av verkets huvudsakliga uppgifter. Det rör styrning, utveckling (statsbidrag, kompetensutveckling, handläggning av lärarlegitimation m.m.), information, uppföljning och utvärdering samt samverkan med andra aktörer.

Att Skolverkets uppdrag kring yrkesutbildning och skola – arbetsliv har blivit större har bland annat tagit sig uttryck i att en verksövergripande styrgrupp samt en kommunikationsstrategi har inrättats specifikt för dessa områden. Under 2014 arbetar omkring 90 personer på verket helt eller till stora delar med frågor om yrkesutbildning. Detta motsvarar uppskattningsvis 60 årsarbetskrafter. Inom Skolverkets gymnasieenhet är yrkesutbildning för närvarande det dominerande området för arbetets inriktning.

Tidiga intryck om resultat av verkets insatser

I många fall har det gått alltför kort tid för det ska vara möjligt att ha kunskap om resultat och effekter av Skolverkets olika insatser. Vårt intryck hittills är dock att

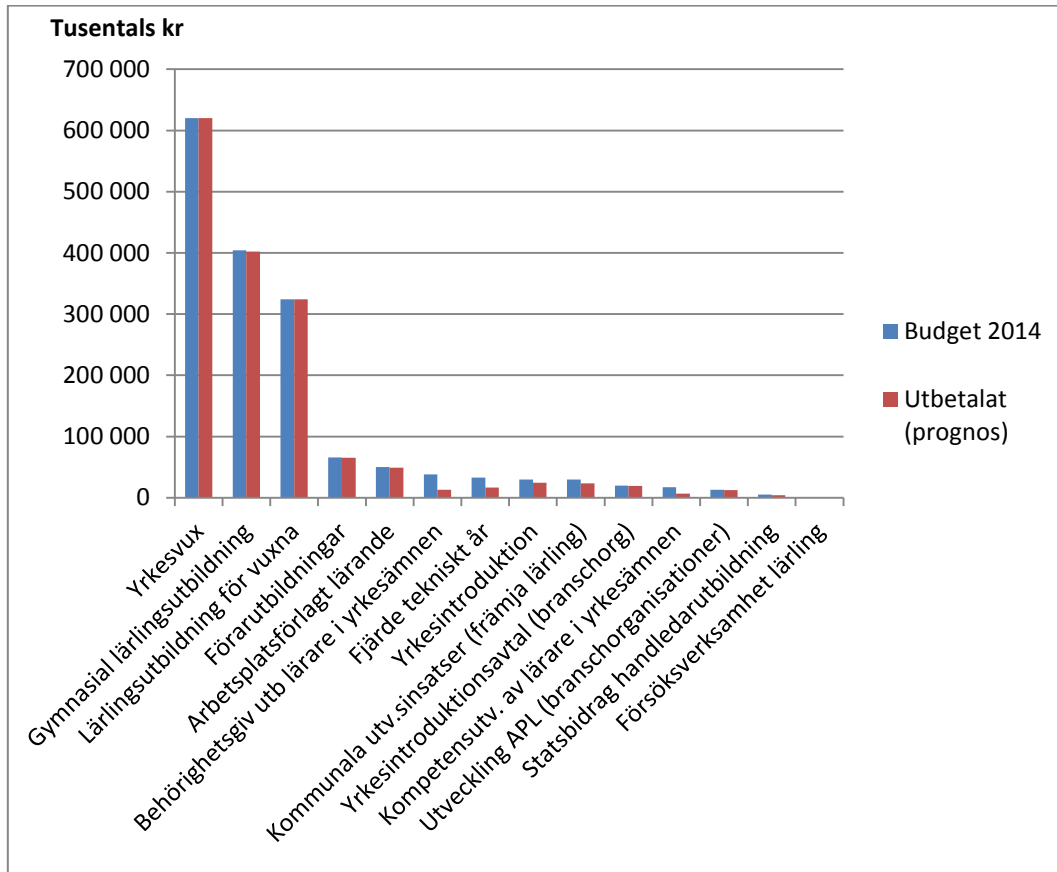
⁵ I Skolverkets regleringsbrev för 2014 finns, som uttryckligen rör yrkesutbildning, 16 uppdrag, 2 återrapporteringskrav, 1 punkt under rubriken ”organisationsstyrning” och ett femtontal statsbidrag. Vissa av statsbidragen ingår i något uppdrag och andra inte.

2014-10-01
14 (61)
Dnr 2014:123

insatserna generellt tas emot positivt av skolhuvudmän och skolor. Samtidigt har vi noterat att bland annat de olika former av lärande på arbetsplats som förekommer och de många olika statsbidragen innebär att målgrupperna ibland upplever insatserna som splittrade.

Statsbidrag är ett medel i en rad olika utvecklingsinsatser. Skolhuvudmän har framfört att försvårande omständigheter för att utnyttja dessa är dels att de innebär en planering på enbart ett års sikt, dels att de inte går att söka av flera huvudmän i samverkan. Därtill har framförts att vissa olika statsbidrag med närliggande syften kan vara svåra att hålla isär.

Diagrammet nedan ger en överblick över de största statsbidragen inom yrkesutbildningsområdet. Sammantaget uppgår de budgeterade statsbidragen för 2014 till nära 1,7 miljarder kronor. Som framgår ligger de största bidragsvolymerna på yrkesutbildning inom vuxenutbildningen (yrkesvux och lärlingsutbildning för vuxna) och gymnasial lärlingsutbildning. Vissa bidrag har tidigare varit underutnyttjade men väntas under 2014 utnyttjas i högre grad. Det gäller exempelvis lärlingsutbildning för vuxna. Statsbidragen för gymnasial lärlingsutbildning har tidigare varit underutnyttjade, varför budgeterade medel har justerats ned. De två bidrag som avser kompetenshöjande insatser för lärare i yrkesämnen är underutnyttjade. Orsaker som skolhuvudmän har uppgivit är bland annat svårigheter att hitta vikarier för de lärare som deltar i fortbildning och svårigheter att underlätta för lärarna att kombinera arbete och studier.

Statsbidrag inom yrkesutbildningsområdet 2014. Budget samt prognostiserad nyttjandegrad.

2014-10-01
16 (61)
Dnr 2014:123

4 Tillströmning och attraktivitet

Aktuell situation

Färre söker sig till gymnasieskolans yrkesutbildningar

Under de senaste sex åren har andelen av alla nybörjarelever i gymnasieskolans första årskurs som väljer ett yrkesprogram minskat, från 35 procent 2007 till 27 procent 2013. Andelarna av nybörjarna som valde ett högskoleförberedande program respektive ett introduktionsprogram var 58 respektive 15 procent 2013. Andelen som väljer ett yrkesprogram varierar kraftigt mellan olika orter.

Även antalet ungdomar i gymnasieålder har minskat sedan flera år och är för närvarande lågt. Sammantaget innebär detta ett minskat antal unga på olika yrkesprogram. Några av yrkesprogrammen har haft en särskilt stor elevminskning mellan 2012 och 2013. Det gäller i synnerhet det industritekniska programmet, men också hantverks-, bygg- och anläggnings- samt VVS- och fastighetsprogrammen. En mer utförlig beskrivning av utvecklingen finns i Skolverkets rapport *Nationella program*.⁶ Det bör påpekas att trenden med ett vikande intresse för yrkesutbildning återfinns i flera länder.

Sned fördelning sett till kön och social bakgrund

Kvinnor väljer yrkesprogram i lägre grad än män. Fördelningen mellan kvinnor och män är därtill mycket ojämn på de flesta yrkesprogram. Endast restaurang- och livsmedelsprogrammet, handels- och administrationsprogrammet och barn- och fritidsprogrammet uppvisar en relativt sett jämn könsfördelning med mellan 40 och 60 procent av vardera könet. Nästan samtliga elever på VVS- och fastighetsprogrammet och el- och energiprogrammet är män, medan andelen kvinnor är mycket hög på hantverksprogrammet. Bland elever på yrkesprogram råder en överrepresentation av elever med föräldrar med låg utbildningsnivå. Vidare har elever på yrkesprogram generellt sett lägre meritvärde från grundskolan än elever på högskoleförberedande program.

Många möjliga förklaringar till minskad tillströmning

Det finns ingen systematisk kunskap om orsakerna till att andelen unga som väljer yrkesprogram minskar. Exempel på faktorer som påverkar valet av gymnasieprogram är inställning till att specialisera sig i gymnasieåldern, inställning till behörighet till högskolestudier, föräldrars och vänners påverkan, vilka utbildningar som erbjuds, hur den lokala arbetsmarknaden ser ut och vanligt förekommande uppfattningar om olika utbildningar m.m.

I en fallstudie som Skolverket gjort om gymnasievalet framkom att många av de ungdomar som intervjuades tyckte att valet var svårt. Flera av dem beskrev att deras föräldrar förespråkade högskoleförberedande program. Enligt vissa intervjuade studie- och yrkesvägledare har detta mönster förstärkts efter gymnasiereformen, i och med att elever på yrkesprogram kan behöva göra aktiva val för att uppnå

⁶ *Nationella program* Skolverket, 2014.

grundläggande högskolebehörighet. Fallstudierna illustrerade också hur den lokala arbetsmarknaden kan påverka yrkesutbildningars attraktivitet. Inom Piteås gymnasiummarknad går en majoritet av eleverna på yrkesprogram, vilket starkt avviker från genomsnittet i landet. Detta speglar troligtvis att den lokala arbetsmarknaden har ett stort behov av arbetskraft inom specifika yrken. Ett annat exempel var Motala där intresset för yrkesprogram hade minskat i takt med nedskärningar inom den lokala industrin.⁷

Den ökade andelen vuxna med högre utbildning, inklusive lärare i både grund- och gymnasieskolan, innebär också färre vuxna förebilder som valt en bana som bygger på en yrkesutbildning på gymnasial nivå. En studie om yrkesutbildning som nyligen genomförts på uppdrag av nordiska ministerrådet pekar på den inbyggda motsättning som finns i att tydligt marknadsföra yrkes- och lärlingsutbildning gentemot studiesvaga målgrupper och samtidigt åstadkomma en ökad status och attraktionskraft även för andra grupper.⁸

Arbetslösheten präglar ungas attityder till utbildning och arbete

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor, tidigare Ungdomsstyrelsen, genomför regelbundet studier av ungas attityder och värderingar kring olika frågor. Av deras tidsserier över ungas attityder och värderingar framgår att dagens situation på arbetsmarknaden tycks ha betydelse för ungas attityder till utbildning och arbete. Attityderna har genomgått en förändring sedan 2000-talets början. I dag är unga i högre grad än tidigare inriktade på att utbilda sig till jobb, och ungas upptagenhet av möjligheten att få ett arbete har ökat på senare år.

En annan iakttagelse i den senaste attitydstudien (från 2013) är att unga arbetslösa har lägre krav än övriga på ett arbetes egenskaper. Därtill framkommer att de unga som har erfarenhet av arbetslöshet har en högre grad av oro för den egna hälsan, för arbetslöshet, för att inte duga och för familjens ekonomi än unga som aldrig har varit arbetslösa. De upplever också en lägre grad av inflytande över sin bostadssituation, val av utbildning, möjlighet att få en god ekonomi, yrkesval och hur deras liv i sin helhet kommer att bli. Av studien framkommer vidare att det inte enbart är upprepade eller långvariga arbetslöshet som skapar oro för framtiden. Även unga som enbart har haft en kort period av arbetslöshet har en klart mörkare syn på framtiden än unga som aldrig varit arbetslösa.⁹

Kända brister i studie- och yrkesvägledning

Det är svårt för unga att ha bilder av vad olika yrken innebär. En mycket viktig uppgift för skolan är därmed att bidra till att de får tydligare bilder och erfarenheter av många olika yrken inom många olika branscher. Vikten av god studie- och yr-

⁷ *Det svåra valet. Elevernas val av utbildning på olika slags gymnasiummarknader*. Rapport 394. (Skolverket 2013).

⁸ *Rekrytering, genomströmning och relevans – en studie av yrkes- och lärlingsutbildningssystemen i Norden* TemaNord 2014:544.

⁹ *Unga med attityd 2013*. Ungdomsstyrelsens skrifter 2013:3. Motsvarande undersökningar har gjorts 1997, 2002, och 2007. Liknande studier, som går att jämföra med, har gjorts 1993 och 1997. Dessa attityd- och värderingsstudier avser 16-29-åringar som studerar, arbetar eller är arbetslösa.

2014-10-01
18 (61)
Dnr 2014:123

kesvägledning (SYV) har påtalats många gånger.¹⁰ God kunskap om yrken och utbildningsvägar samt om sina egna intressen behövs för att unga och vuxna ska kunna göra väl underbyggda val. En viktig aspekt är att man inte ska välja bort en utbildning som man är intresserad av på grund av att man saknar kunskap om eller har felaktiga uppfattningar om denna utbildnings- och yrkesbana. Viktigt är också att alla utbildningar håller hög kvalitet, så att de inte väljs bort på grund av tveksamheter om kvaliteten.

Det finns vissa kvalitetsbrister i studie- och yrkesvägledningen. Det finns stora variationer i vägledningen i landets skolor, vad gäller både omfattning och innehåll. Den är ofta lågt prioriterad och omfattas ofta inte av skolans systematiska kvalitetsarbete. Skolledare och huvudmän tar i många fall ett alltför litet ansvar för studie- och yrkesvägledning. I många fall ges inte eleverna vägledning kontinuerligt under sin utbildning. Detta hänger ihop med att den på vissa skolor inte betraktas som hela skolans ansvar och att den begränsas till enskilda satsningar inför gymnasievalet. Detta är Skolverkets erfarenhet och framkommer i Skolinspektionens kvalitetsgranskning av studie- och yrkesvägledningen. Bland de skolor som ingick i Skolinspektionens granskning var det även ovanligt att man i vägledningen arbetade aktivt för att motverka begränsningar i elevernas studie- och yrkesval utifrån kön eller social eller kulturell bakgrund.¹¹

Vissa yrkesområden dominerar inom kommunernas vuxenutbildning

Medan vissa yrkesprogram på ungdomsgymnasiet har relativt få sökande gäller på vissa yrkesområden det omvända inom vuxenutbildningen. Utbildningar inom till exempel persontransporter (bussförare), vård och omsorg samt handel och administration har inom vuxenutbildningen ett relativt högt söktryck och enligt kommunerna finns ofta fler sökande än utbildningsplatser. Möjligheterna att tillgodose elevernas efterfrågan påverkas av bland annat tillgång till yrkeslärare, utbildningsanordnare med relevant inriktning och lokaler.

Insatser

I detta avsnitt redovisas insatser om studie- och yrkesvägledning samt utbildningsinformation, då de har en tydlig koppling till tillströmning och attraktivitet. Det bör påpekas att även insatser för ökad kvalitet i yrkesutbildningen är relevanta för dess attraktivitet. Dessa redovisas i kapitlet ”Innehåll och kvalitet”.

Utvecklingsinsatser om studie- och yrkesvägledning

Skolverket tog 2013 fram nya allmänna råd om studie- och yrkesvägledningen. De ersätter de allmänna råden från 2009. De allmänna råden behandlar hur studie- och yrkesvägledning är kopplad till andra områden som rör de olika skolformerna. Ett viktigt budskap i de allmänna råden är att undervisning, information och vägledningssamtal tillsammans utgör den studie- och yrkesvägledning som ska stödja elevens val av studier och yrken.

¹⁰ Detta har påpekats bland annat i flera av Skolverkets lägesbedömningar och i Skolverkets nämnda rapport *Det svåra valet*.

¹¹ *Studie- och yrkesvägledning i grundskolan* Rapport 2013:5. Skolinspektionen, 2013.

Skolverket arbetar för närvarande med att utveckla och stärka vägledningen. Arbetet utförs inom ramen för ett regeringsuppdrag som avser tiden 2013-2016. Insatserna består av kurser, konferenser, utbildningskoncept, stödmaterial och föreläsningar. Målgrupperna är skolhuvudmän, skolledare, studie- och yrkesvägledare, lärare och i viss mån företrädare för arbetslivet. Mest fokus är på grundskolan, men insatserna omfattar även gymnasieskolan och vuxenutbildningen. Ett viktigt inslag i insatserna är att öka lärares kunskaper om arbetslivet och olika yrken. Vikten av att elever kontinuerligt får kännedom om olika yrken betonas i insatserna.

Skolverkets erfarenheter av utvecklingsinsatser om studie- och yrkesvägledningen är att huvudmännens och rektorens prioritering och styrning av denna verksamhet är en förutsättning för att få genomslag. När det gäller resultat av Skolverkets utvecklingsinsatser på området visar utvärderingar från och samtal med deltagare vid genomförda konferenser och kurser att många får en ökad förståelse för studie- och yrkesvägledningens roll och potential. Det gäller bland annat att vägledningen kan bidra till ökad måluppfyllelse i fråga om elevers kunskapsresultat genom att motivera elever för ämnen när de kopplas till ett kommande arbetsliv, och att god vägledning kan bidra till minskade studieavbrott och programbyten i gymnasieskolan. Deltagarna har också fått inspiration, ökad kunskap och verktyg för att systematiskt stärka och utveckla vägledningen.

Skolverkets insatser om utbildningsinformation, kampanj och yrkestävlingar

Sedan hösten 2011 har Skolverket gjort särskilda insatser för att informera om valet inför gymnasieskolan. Under 2011 och 2012 producerade Skolverket en tidning om gymnasieprogrammen, som skickades till hushåll och till studie- och yrkesvägledare på grund- och gymnasieskolor. Skolverket skickade dessutom ut trycksaker och affischer med information om gymnasievalet. En av dessa hade fokus på yrkesprogram och yrken. Under 2013 gjordes informationen i stället i digital form. Syftet med informationen är att göra det enkelt att hitta relevant information om gymnasievalet och karriärvägar efter gymnasieskolan. På en webbplats (www.gymnasieinfo.se) kan man nu söka utbildning via yrken, program och skolor. Vi har dessutom producerat tjugo filmer om den nya gymnasieskolan; en som handlar om vägledning och gymnasievalet i stort, en om varje nationellt program och en om introduktionsprogrammen. Vi har även gjort insatser för att marknadsföra informationen om gymnasieskolan och för att skapa intresse för gymnasievalet.

Skolverket har för närvarande även i uppdrag att genomföra en informationskampanj om yrkesutbildning. Kampanjen ska ge en allsidig bild av gymnasieskolan men ha en särskild betoning på yrkesutbildning. Innehållet i webbplatsen gymnasieinfo.se kompletteras med information om arbete och vidare studier efter ett yrkesprogram, bland annat genom att länka samman Arbetsförmedlingens prognoser med de yrkesbeskrivningar som finns på gymnasieinfo.se. Därtill planeras en marknadsföringsinsats i kanaler som når 14-15 åringar. Särskilda informationsinsatser planeras också till studie- och yrkesvägledarna och gymnasiemässaerna.

Skolverket är tillsammans med Svenskt Näringsliv, LO, utbildningsdepartementet och Myndigheten för yrkeshögskolan initiativtagare till World Skills Sweden. De

2014-10-01
20 (61)
Dnr 2014:123

yrkestävlingar som anordnas syftar till att väcka intresset hos ungdomar som är på väg att välja gymnasieutbildning, samt höja statusen och främja kvaliteten på yrkesutbildningar.

Bedömningar av utvecklingsbehov

Vilken gymnasieutbildning en elev går ska främst styras av hans eller hennes egna intressen och önskemål. Detta är rimligen en viktig grund för motivation, utveckling och framgång i studierna och det fortsatta livet, och principen slås fast i skollagen.¹² I skollagen anges också att utbildningen i gymnasieskolan ska utgöra en bas för den nationella och regionala kompetensförsörjningen till arbetslivet och en bas för rekrytering till högskolesektorn.¹³ Inom denna möjliga målkonflikt är det viktigt för samhället att ge eleven goda förutsättningar för att kunna göra en informerat och välgrundat val samt att se till att det finns ett brett och allsidigt utbud av utbildningar av hög kvalitet att välja mellan. Det är också viktigt att visa att yrkesutbildningar riktar sig till alla elever med intresse för en yrkesinriktning. Det är angeläget att elever inte avstår från att söka program därför att de saknar information om utbildningen eller vad den leder till, därför att de tvivlar på utbildningens kvalitet eller möjligheter till fortsatta utvecklingsvägar eller därför att de uppfattar att den inte riktar sig till dem.

Skolverket bedömer att studie- och yrkesvägledningen behöver stärkas ytterligare, för att ge elever goda förutsättningar att göra väl underbyggda val. Huvudmän behöver ha större kunskap om och ställa högre krav på vägledningen samt formulera vad de förväntar sig av den. Studie- och yrkesvägledning bör integreras starkare i skolans alla verksamheter, inte minst undervisningen i olika ämnen. Det är viktigt att elever ges goda möjligheter att kontinuerligt få kännedom om olika yrken.

Skolverket bedömer också att mer behöver göras på området som handlar om attraktivitet, status, social bakgrund och kön. Som nämnt pågår insatser runt studie- och yrkesvägledning samt studieinformation, inklusive kampanj, och det finns en verksamhet med yrkestävlingar som syftar till ökat intresse. Därtill har de nationella programråden som en av sina uppgifter att diskutera minskad könsuppdelning i gymnasieskolan. Men utöver detta behövs, som en grund för framtida utvecklingsinsatser, ett ökat analysarbete för bland annat ökad förståelse om kopplingen mellan utbildningsval och olika bakgrundsfaktorer. Skolverket bedömer också att det är viktigt att informera ytterligare om yrkesprogrammen och att de riktar sig till alla elever med intresse för en yrkesinriktning.

Två viktiga politiska motiv bakom gymnasiereformens förändringar av yrkesprogrammen var att närma innehållet i dessa program till arbetslivets behov och att öka genomströmningen i gymnasieskolan. Att förändringarna av yrkesprogrammen i vissa sammanhang kopplas till det sistnämnda, det vill säga till målsättningen att fler ska klara sig igenom en gymnasieutbildning, har troligtvis bidragit till uppfatt-

¹² ”Vilka utbildningar som erbjuds och antalet platser på dessa ska så långt det är möjligt anpassas med hänsyn till ungdomarnas önskemål”. (Skollagen 15 kap, 30 §).

¹³ Skollagen 15 kap, 3 §.

ningar om lägre status och att vissa utbildningar skulle rikta sig främst till elever som har sviktande studiemotivation. Att vissa ungdomar inte klarar av eller saknar motivation att genomgå en fullständig gymnasieutbildning är ett stort problem, för både individen och samhället, och Skolverket ser detta som ett mycket viktigt område att utveckla. Men vi bedömer att det till stor del är andra åtgärder än yrkesprogrammen i sig som behövs för att lösa detta problem. Generella insatser för motivation och variation i undervisningen samt ett väl fungerande motiverande stöd i alla delar av skolan är mycket viktigt för ökad genomströmning.

2014-10-01
22 (61)
Dnr 2014:123

5 Utbildningsutbud och matchning

Aktuell situation

Utbildningsutbudet påverkar elevers valmöjligheter och arbetslivets rekryteringsmöjligheter

Reformeringen av gymnasieskolan (2011) och kommunernas vuxenutbildning (2012) innebar en samlad förändring av utbudet av och innehållet i yrkesprogram i gymnasieskolan och i vuxenutbildningens yrkeskurser. Förändringarna innebar framför allt ett närmande till arbetsmarknadens behov. En ytterligare förändring i utbudet av yrkesutbildningar är ett fjärde påbyggnadsår på det högskoleförberedande teknikprogrammet, efter vilket eleverna ska kunna gå direkt till arbetsmarknaden. De flesta nationella programråd anser att yrkesprogrammets innehåll och kursutbud efter gymnasireformen i stort sett motsvarar arbetsmarknadens behov, samtidigt som de ser behov av vissa justeringar. Programråden har också pekat på att antalet utbildade inom olika områden inte alltid motsvarar arbetsmarknadens behov.

Utbudet av olika yrkesprogram och inriktningar inom dessa stämmer dock för närvarande inte helt överens med elevernas val eller med tillgången på yrkeslärare. Ett svagt söktryck till flera yrkesutbildningar i kombination med små årskullar leder i vissa fall till en så liten volym att huvudmän kan behöva upphöra att erbjuda vissa utbildningar eller inriktningar. En bidragande faktor är att ökad specialisering försvårar samläsning mellan olika utbildningar.

Ett minskat utbud av utbildningar inom en region begränsar elevernas valmöjligheter. En utbildning som lagts ner kan vara svår att återuppta, då lärarkompetens och andra resurser kan ha försvunnit. Det är därmed svårt att i praktiken upprätthålla ett brett och allsidigt utbildningsutbud i hela landet och elevers möjligheter att välja utbildning är inte likvärdiga. Elevernas val påverkas av bland annat det lokala eller regionala utbildningsutbudet och pendlingsmöjligheter. Skolverket har analyserat detta i utvärderingsstudier om skolmarknaden. I dessa har bland annat konstaterats att utbudet av gymnasieutbildning det senaste decenniet har gått mot en ökad regionalisering eller centralisering, att utbudet varierar runt om i landet, att utbudet påverkar elevers valbeteende och att kommuners benägenhet att samverka kring utbud och näraliggande frågor har ökat.¹⁴ Inom vuxenutbildningen har Skolverket noterat att satsningen på yrkesvux och lärlingsvux har bidragit till ett sådant samarbete mellan kommuner för att tillsammans kunna erbjuda ett lämpligt utbud av kurser.

Trots existerande samarbete kring utbud i både gymnasieskola och vuxenutbildning finns dock en påtaglig risk för minskat utbud av olika yrkesutbildningar. Utbildningsutbudet styrs bland annat av elevers val på en skolmarknad med konkurrerande skolor. Skolverket har tidigare uppmärksammat att det uppdelade huvud-

¹⁴ *Skolmarknadens geografi* Skolverket, 2011.

Det svåra valet. Elevernas val av utbildning på olika slags gymnasiemarknader. Skolverket, 2013.

mannskapet försvårar en kommunal styrning av vilka gymnasieprogram som anordnas.¹⁵

Enligt Arbetsförmedlingens prognoser kommer efterfrågan på arbetskraft fortsatt i stor utsträckning avse personer med eftergymnasial utbildning samtidigt som efterfrågan på arbetskraft med gymnasial utbildning kommer att vara fortsatt stor eller ökande inom vissa områden. Företrädare för vissa branscher uttrycker i de nationella programråden en oro för bristande matchning. Särskilt stora behov när det gäller kompetensförsörjning signaleras inom områdena omvårdnad, bygg och anläggning samt fordon och transport. För andra yrkesområden signaleras däremot balans i fråga om tillgång och efterfrågan på arbetskraft eller överskott på utbildade.¹⁶

Elevers etablering på arbetsmarknaden varierar mellan program och kön

I Skolverkets nya studie om vad ungdomar gör efter gymnasieskolan framkommer att de som gått i årskurs 3 har en betydligt bättre ställning på arbetsmarknaden än de som inte har nått gymnasieskolans sista årskurs. Även Arbetsförmedlingens undersökningar liksom de nationella programrådens synpunkter pekar på att fullföljda gymnasiestudier har mycket stor betydelse för möjligheten att etablera sig på arbetsmarknaden.¹⁷ Skolverkets studie visar vidare att det ett år efter avslutade gymnasiestudier är betydligt vanligare att de som gått yrkesförberedande program har en etablerad ställning på arbetsmarknaden än de som har gått studieförberedande program. I den senare gruppen är det i stället vanligare att studera på universitet eller högskola. Allra störst är andelen etablerade ett år efter gymnasiet bland dem som gått ett mansdominerat yrkesförberedande program, framför allt fordonsprogrammet, byggprogrammet och energiprogrammet. Omkring hälften av dem som fick slutbetyg med grundläggande behörighet från dessa tre program hade en etablerad ställning på arbetsmarknaden ett år efter gymnasieskolan. Bland kvinnodominerade program hade omvårdnadsprogrammet högst andel etablerade i arbete efter ett år. Vissa kvinnodominerade yrkesförberedande program efterföljs oftare än de mansdominerade av högskolestudier (framför allt omvårdnads- samt barn- och fritidsprogrammen), men även oftare av en svag eller osäker ställning på arbetsmarknaden (framför allt hantverks-, livsmedels- samt hotell- och restaurangprogrammen). Även bland ungdomar som läst samma program förekommer stora skillnader i verksamhet beroende på om de är kvinnor eller män. Andelen som är etablerade på arbetsmarknaden efter ett år är väsentligt lägre för kvinnor än män bland elever från fordons- bygg- och naturbruksprogrammen. För omvårdnadsprogrammet är däremot andelen etablerade på arbetsmarknaden något högre bland kvinnor än bland män. En mer utförlig redovisning av studiens resultat finns i Skolverkets rapport *Vad ungdomar gör efter gymnasieskolan – en registerstudie*.¹⁸

¹⁵ *Elever per programtyp och program* Skolverket, 2013.

¹⁶ *Var finns jobben?* Arbetsförmedlingen, 2014. Bilaga 2 *Redovisning av uppdrag om Skolverkets samarbete med de nationella programråden*.

¹⁷ *Var finns jobben?* Arbetsförmedlingen, 2014.

¹⁸ *Vad ungdomar gör efter gymnasieskolan – en registerstudie* Skolverket, 2014. Studien omfattar tre elevkullar som gick i gymnasieskolan innan 2011 års gymnasiereform.

2014-10-01
24 (61)
Dnr 2014:123

Vuxenutbildningen bidrar till kompetensförsörjningen

Inom flera yrkesområden utgör vuxenutbildningen ett betydelsefullt komplement till gymnasieskolan ur ett kompetensförsörjningsperspektiv. Inom vissa yrkesområden där söktrycket är svagt i gymnasieskolan är det, som nämnt, stort i vuxenutbildningen. Inom området vård och omsorg är efterfrågan på utbildning stor och 55 procent av kommunerna uppger att de inte kan möta behovet. Även inom områdena fordon och transport, industriteknik samt restaurang och livsmedel är efterfrågan större än tillgängliga platser. Flera kommuner samverkar kring ett gemensamt utbildningsutbud och denna samverkan har ökat de senaste åren.¹⁹

Flera nationella programråd anser att vuxenutbildningen och utbildningar inom yrkeshögskolan är viktiga för att antalet utbildade ska kunna möta arbetsmarknadens behov. Utbudet av och tillgången till yrkesutbildning för vuxna är dock inte likvärdig över landet. Detta hänger bland annat samman med att samverkan mellan skola och arbetsliv är olika utvecklade i olika regioner.

Inom ramen för tillfälliga satsningar finns statsbidrag som kommunerna kan utnyttja för yrkesutbildning för vuxna. Enligt Skolverkets kontakter med kommuner har dessa bidragit till att upprätthålla omfattningen av sådan utbildning.

Insatser

Löpande handläggning av ansökningar om förändringar i utbildningsutbudet

Utöver de förändringar i utbildningsutbud som skedde i och med reformeringen sker vissa löpande förändringar. Detta gäller beslut om nya kurser, särskilda varianter och riksrekryterande utbildningar. Skolverket har i uppgift att fatta sådana beslut. Skolverket har hittills varit restriktivt med att tillåta nya varianter och ämnen. Detta bör ses mot bakgrund av att relativt kort tid har förflutit sedan reformen, men även att ett syfte med den var att ensa det stora och svåröverblickbara utbudet av olika lokala och andra valmöjligheter. Skolverket har tidigare redovisat att vi i nuläget bedömer att de nationella programmets konstruktion ger ett stort utrymme för lokala variationer.

Skolverket beslutar om huvudmäns ansökningar om ny kurs. Sedan 2012 har verket handlagt åtta ansökningar som rör yrkeskurser. Två av dessa kom från utbildare inom vuxenutbildning. Ett exempel på en kurs som fått godkänt är *den unga hästens utveckling*. Exempel på kurser som fått avslag är *dekorativ målning* och *trädgård i vården*. Motiven till avslagen är i korthet att kunskapsinnehållet finns i befintliga kurser.

Vad gäller yrkesprogrammen i gymnasieskolan beslutar Skolverket om huvudmäns ansökningar om särskilda varianter, riksrekryterande utbildningar och nationellt godkända idrottsutbildningar. Sedan 2012 har verket handlagt 10 ansökningar om särskilda varianter som rör yrkesprogrammen. Samtliga har fått avslag. Motiven har framför allt varit att Skolverket har bedömt att de sökande huvudmännen inte har kunnat visa att det finns en lokal eller regional efterfrågan från arbetslivet på de kunskaper och färdigheter som den sökta utbildningen ger.

¹⁹ Redovisning av uppdrag om insatser inom yrkesinriktad gymnasial vuxenutbildning och lärlingsutbildning för vuxna m.m. Skolverket, 2014-05-28

Under 2012 och 2013 har verket handlagt 28 ansökningar om riksrekryterande yrkesutbildningar, varav 4 har godkänts. Motsvarande uppgifter vad gäller riksrekryterande yrkesutbildningar i form av särskilda varianter är 11 ansökningar, varav 2 har godkänts.

Utvärdering och andra insatser kring ett fjärde tekniskt år

Skolverket har utvärderat försöksverksamheten med ett fjärde tekniskt år, som inleddes 2011. Utvärderingen visar att andelen elever som genomgått utbildningen med en gymnasieingenjörsexamen är mycket hög. Hälften av eleverna får arbete efter avslutade studier, ofta på sin apl-plats eller i samma bransch. Den andra hälften av eleverna väljer att studera vidare till högskole- eller civilingenjör. Hos branscherna är utbildningen efterfrågad och eleverna fyller ett viktigt behov på arbetsplatserna. Skolverket har också anordnat konferenser för försöksskolorna, för erfarenhetsutbyten och samtal kring verksamhetens innehåll och kvalitet.

Skolverket i uppdrag att utarbeta och besluta om strukturen och ämnesplanerna inför en permanentning av för det fjärde året. Riksdagen beslutade i juni 2014 om att göra det fjärde tekniska året till en ordinarie påbyggnadsutbildning till teknikprogrammet. Under 2014 kommer en nationell informationskampanj att genomföras som syftar till att öka kunskapen och intresset kring det fjärde året. Dessutom kommer en konferensserie för tekniklärare att genomföras för att stärka det ingenjörsmässiga arbetssättet. Eftersom ett fjärde tekniskt år är kopplat till den utredning som nu pågår kring industritekniska programmet, och dess relation till teknikprogrammet, planerar Skolverket att samordna förslagen till struktur och ämnesplaner med utredningens.²⁰

Lokala skolmarknader

Skolverket genomförde 2011 en studie som prövade en metod att, utifrån bland annat gymnasieelevers pendlande, dela in landet i ett antal geografiskt avgränsade lokala skolmarknader. Ett av flera syften med studien var att möjliggöra ett underlag för skolhuvudmäns planering av gymnasieutbildning.²¹

Bedömningar av utvecklingsbehov

Regional samverkan behöver stödjas för att upprätthålla ett brett utbildningsutbud

Det är ett problem att en svag elevtillströmning kan leda till att vissa utbildningar läggs ned på flera orter i en region, trots intresse från både elever och arbetsmarknad i regionen som helhet. Det är viktigt att yrkesutbildning inte väljs bort på grund av långa restider och låg tillgänglighet. Som framhållits i Skolverkets uppföljningsstudier om gymnasieskolan är det problematiskt att besluten om utbildningsutbudet fattas av enskilda, ibland konkurrerande, skolor. Det finns inga kontrollmedel för upprätthållandet av den bredd som den nya gymnasieskolan är tänkt att täcka. An-

²⁰ Utredningen har genom tilläggsdirektiv fått ett bredare fokus och benämns Yrkesprogramsutredningen (U 2014:01).

²¹ *Skolmarknadens geografi* Skolverket, 2011

2014-10-01
26 (61)
Dnr 2014:123

svaret faller på aktörerna på systemnivå, såsom huvudmän och branscher, att se till att utbildningar anpassas efter både elevernas efterfrågan och samhällets behov.²²

På många håll samverkar kommuner om utbildningsutbudet. Skolverket bedömer dock att det behövs insatser för att stimulera ökad regional samverkan syftande till att upprätthålla ett brett utbud av olika yrkesutbildningar och inriktningar på regional nivå. De regionala kompetensplattformarna har till syfte att bland annat öka samverkan kring utbildningsplanering och kompetensförsörjning. Vissa huvudmän har framfört önskemål om att gemensamt kunna söka statsbidrag för yrkesutbildning inom vuxenutbildningen. Mycket talar för att ytterligare insatser behövs för att stärka möjligheten att upprätthålla ett brett utbud. Den pågående yrkesprogramsutredningens uppdrag rör detta område. Utredningens förslag blir därmed viktiga att invänta.²³

Möjligheter att växla bana efter högskoleförberedande program behöver uppmärksammas

En viktig fråga är vilka möjliga fortsatta utbildningsvägar som finns efter olika utbildningar. Efter yrkesprogram har man rätt att läsa in grundläggande högskolebehörighet i den kommunala vuxenutbildningen.²⁴ Efter genomgången högskoleförberedande program är däremot möjligheterna mindre att gå en yrkesutbildning inom den kommunala vuxenutbildningen. Det mest önskvärda ur samhällsekonomisk synpunkt är givetvis att merparten elever inte går dubbla utbildningar på gymnasial nivå. Men, bland annat mot bakgrund av att en ökande andel unga väljer högskoleförberedande program i gymnasieskolan, bedömer vi att ökad uppmärksamhet behöver läggas på hur möjligheterna att växla till en yrkesbana för elever som gått högskoleförberedande program kan förbättras. Avsaknad av denna möjlighet kan leda till ökad arbetslöshet eller bristande kompetensförsörjning på arbetsmarknaden. Viktigt i sammanhanget är även vägarna mellan gymnasieskolan respektive vuxenutbildningen och yrkeshögskolan.

Statligt stöd har betydelse för yrkesutbildning inom vuxenutbildning

Vi bedömer att volymen yrkeskurser inom kommunernas vuxenutbildning riskerar att minska om de riktade statsbidragen upphör. Bedömningen baseras på vår kännedom om kommunernas situation.

²² Nationella program Skolverket, 2014.

²³ Yrkesprogramsutredningen (U 2014:01).

²⁴ Det bör dock påpekas att många högskoleutbildningar kräver olika former av särskild behörighet.

6 Innehåll och kvalitet

I detta kapitel redovisas vissa övergripande frågor om yrkesutbildningarnas innehåll och kvalitet.

Aktuell situation

Det finns yrkesutbildningar av mycket hög kvalitet samtidigt som det finns utbildningar med stora utvecklingsbehov. Utvecklingsbehoven gäller både det lärande som sker i skolan och det som sker på arbetsplats. Frågor som specifikt rör den del av utbildningen som sker på en arbetsplats tas upp i kapitlet ”Lärande på arbetsplats”.

Flera utmaningar kring lärandet i skolan

Skolinspektionen har påtalat att lärare i flera fall inte har tillräckligt höga förväntningar på yrkes elever i teoretiska ämnen. I tillsynen har också uppmärksammats att kunskapsresultaten i yrkesämnena i många fall är relativt låga, men att detta sällan blir föremål för rektorers analys.²⁵ I en granskning av den skolförlagda undervisningen på fem yrkesprogram har Skolinspektionen på flertalet av de granskade skolorna funnit flera riskområden som sammantaget kan leda till att elever avbryter sin utbildning. Det handlar bland annat om att elevernas motivation för de gymnasiegemensamma ämnena ofta är lägre än för de mer yrkesspecifika delarna och att undervisningen i gymnasiegemensamma ämnen inte hänger ihop med examensmål för programmet och ämnena i övrigt. Det handlar också om att stöd och motivationsskapande åtgärder sätts in sent i utbildningen eller inte alls för de elever som riskerar att inte nå målen.²⁶

Yrkeslärare: brist, ny roll och mycket eget ansvar

En mycket viktig del i utbildningens kvalitet är tillgång till yrkeslärare och lärarnas kompetens. Det råder brist på yrkeslärare inom flera kategorier och andelen obehöriga lärare är hög inom yrkeslärarkåren. Rekryteringsbehoven förväntas dessutom öka på några års sikt på grund av hög omsättning av yrkeslärare och stora förestående pensionsavgångar. Enligt Skolverkets uppföljningsstudie om yrkeslärare råder för vissa program en situation där efterfrågan på lärare är stor samtidigt som skolorna har svårigheter att rekrytera lärare. Detta gäller för bygg- och anläggningsprogrammet, el- och energiprogrammet, fordons- och transportprogrammet, VVS- och fastighetsprogrammet och industritekniska programmet. Faktorer som påverkar obalansen i tillgång och efterfrågan på lärare är att de flesta av dessa program har stora elevvolymmer och att det handlar om yrkesområden inom vilka de potentiella yrkeslärarna har alternativa arbetsmarknader med högre lönenivåer än läraryrkets. I Skolverkets uppföljningsstudie har rekryteringsbehoven studerats på programnivå, med fokus på respektive programs dominerande inriktningar. Det är viktigt att framhålla även de små programinriktningarnas problem med lärarförsörjningen,

²⁵ Skolinspektionen (2012) *En skola med tilltro lyfter alla elever. Skolinspektionens erfarenheter och resultat från tillsyn och kvalitetsgranskning 2011.*

Skolinspektionen (2013) *Fördjupad tillsyn på yrkesprogram.*

²⁶ *Undervisning på yrkesprogram* Rapport 2014:5. Skolinspektionen, 2014.

2014-10-01
28 (61)
Dnr 2014:123

som hänger samman med möjligheterna för skolorna att alls kunna erbjuda dessa inriktningar.²⁷ I vissa programråd har även framförts oro för brist på yrkeslärare.

För många yrkeslärare har rollen förändrats med det ökade inslaget av arbetsplatsförlagd utbildning, inte minst vid lärlingsutbildning. Detta gäller både lärare i gymnasieskolan och i kommunernas vuxenutbildning. Att ha kontakt med arbetsplatser och att se till att eleverna med hjälp av handledaren på arbetsplatsen tillägnar sig de yrkeskunskaper som anges av kursplanerna har blivit en väsentlig del av arbetet. I Skolverkets uppföljningsstudie *Utvecklingen av lärlingsutbildningen* (2013) uppmärksammades att den nya och krävande lärarrollen har bidragit till svårigheter att rekrytera yrkeslärare och till stor omsättning av lärare på många skolor, i synnerhet på vissa koncernskolor som enbart har lärlingsutbildning.²⁸ Att rollen som lärlingslärare är komplex och utmanande har också framkommit i utvärderingar av försöksverksamheten med lärlingsutbildning.²⁹

En stor del av skolans ansvar för det arbetsplatsförlagda lärandet ligger i praktiken på yrkeslärarna. Denna verksamhet följs dock sällan upp av rektor eller huvudman. Skolinspektionen har pekat på att många rektorer överlåter en alltför stor del av utvecklingsarbetet på detta område till lärarna.³⁰

Insatser

I Sverige liksom i flera andra länder pågår många insatser för att höja kvaliteten i yrkesutbildningen, och för att därigenom öka dess attraktivitet. Insatser som specifikt rör kvaliteten i elevers lärande på arbetsplats tas upp i kapitlet ”Lärande på arbetsplats”.

Skolverkets arbete med innehållsliga förändringar

Skolverket har arbetat med vissa innehållsliga förändringar med anledning av särskilda regeringsuppdrag. Dessa har rört entreprenörskap inom vård- och omsorgsutbildningar, förslag till förändringar inom vård- och omsorgsutbildningar samt förbättrade möjligheter att läsa in grundläggande högskolebehörighet inom ramen för programfördjupningen på alla yrkesprogram.

Skolverket hade under 2010-2013 tillsammans med Tillväxtverket regeringens uppdrag att främja entreprenörskap i vård- och omsorgsutbildningar inom gymnasieskolan och kommunernas vuxenutbildning. Insatserna bestod bland annat av fortbildning och stödmaterial för lärare inom dessa utbildningar.³¹

Uppdraget att föreslå förändringar inom vård- och omsorgsprogrammet syftade till att underlätta för elever som avser att studera vidare till exempel till sjuksköterska

²⁷ Skolverket (2014) *Yrkeslärare per program*

²⁸ Skolverket (2013) *Utvecklingen av lärlingsutbildningen*.

²⁹ Detta framgår av Stockholms universitets studie *Försöksverksamheten med gymnasial lärlingsutbildning ur ett pedagogiskt/didaktiskt perspektiv* (underbilaga A till bilaga 3 *Uppföljning av försöksverksamheten med gymnasial lärlingsutbildning*).

³⁰ Skolinspektionen (2013) *Fördjupad tillsyn på yrkesprogram*.

³¹ *Redovisning av uppdrag om entreprenörskap i vård- och omsorgsutbildningar*. Skolverket, 2013-01-21.

och till att öka intresset för programmet. Förslagen innebar två tänkta huvudvägar inom programmet, en mot högskolan och en mot etablering på arbetsmarknaden med fyra inriktningar. Inom uppdraget bedömde Skolverket att det inte är lämpligt att inrätta en undersköterskeexamen, mot bakgrund av att branscher och kommuner inte är eniga om gemensamma titlar för olika områden och därmed ställer olika krav på utbildning. Skolverket bedömde också att det för att öka elevers intresse för vård- och omsorgsprogrammet är viktigt dels med tydlig information om utbildningen och vad den leder till, dels med åtgärder inom andra områden, till exempel marknadsföring av yrken inom vård- och omsorgsområdet. Förslagen bereds för närvarande i regeringskansliet.³²

Inom uppdraget om programfördjupningen på yrkesprogram fastställde Skolverket vilka behörighetsgivande kurser som huvudmännen från och med höstterminen 2013 får erbjuda eleverna inom ramen för programfördjupningen. Det gällde de fem yrkesprogram³³ där skolan tidigare inte hade kunnat erbjuda eleverna möjlighet att läsa in grundläggande högskolebehörighet inom ramen för programmets ordinarie omfattning.³⁴

Löpande kvalitetssäkrande arbete

Andra insatser från Skolverket som är relevanta i detta sammanhang är vårt fortsatta arbete med gymnasiereformens implementering som bland annat handlar om att säkra kvaliteten i utbildningen. Vi har kontakter med i snitt fem skolor per nationellt program, som vi kallar programreferensskolor, bland annat i syfte att få kännedom om i vilka frågor det behövs ytterligare stöd. Vi arbetar exempelvis med olika utvecklingspaket om bland annat bedömning. Vi genomför också en satsning på matematik på yrkesprogrammen, genom en konferensserie för rektorer och lärare under hösten 2014.

Kampanj för fler yrkeslärare

Skolverket har i uppdrag att under 2014 bedriva en kampanj i syfte att fler ska bli yrkeslärare. Målgruppen är vuxna som är etablerade och skickliga inom olika yrken och som är intresserade av att utnyttja sina yrkeskunskaper i en ny roll som lärare. Skolverkets insats utgörs bland annat av en film och ett radioprogram med fokus på lärarens stora betydelse för elevers motivation och en kampanj-sajt med intervjuer, artiklar m.m. De yrkesområden och yrkesprogram som främst berörs av kampanjen är bygg och anläggning, hotell och restaurang, vård och omsorg samt fordonsområdet. Kampanjen startar under hösten 2014 och intensifieras inför antagningarna till lärarutbildningarna våren 2015.

Statsbidrag för kompetenshöjande insatser för yrkeslärare

Skolverket hanterar två statsbidrag som avser kompetenshöjande insatser för yrkeslärare. Det ena infördes 2012 och syftar till att stärka yrkeslärares kompetensut-

³² Redovisning av uppdrag att föreslå förändringar inom vård- och omsorgsprogrammet. Skolverket, 2013-10-14.

³³ Bygg- och anläggningsprogrammet, fordons- och transportprogrammet, hantverksprogrammet, naturbruksprogrammet samt VVS- och fastighetsprogrammet.

³⁴ Redovisning av uppdrag angående programfördjupningen på yrkesprogrammen. Skolverket, 2013-08-21.

2014-10-01
30 (61)
Dnr 2014:123

veckling inom sina respektive yrkesämnen, antingen genom att delta i verksamhet på en arbetsplats utanför skolan eller annan slags kompetensutveckling. Under åren 2012-2014 har Skolverket betalat ut bidrag för kompetensutveckling för totalt 1244 yrkeslärare. Nära två tredjedelar av dessa har avsett deltagande i verksamhet på en arbetsplats utanför skolan.

Det andra bidraget infördes 2013 och avser behörighetsgivande utbildning på deltid för lärare i yrkesämnen, som möjliggör för dem att kunna avlägga yrkeslärarexamen. Ett krav för att kunna erhålla statsbidraget är att läraren tillåts gå ned i arbetstid med minst 25 procent för att underlätta kombinationen av arbete och studier. Under 2013 och 2014 har Skolverket betalat ut bidrag för sammanlagt 275 lärare.

Båda dessa bidrag är underutnyttjade. Orsaker som huvudmän har uppgivit är svårigheter att hitta vikarier för de lärare som deltar i fortbildning, svårigheter att underlätta för läraren att kombinera arbete och studier samt kravet på medfinansiering. Enligt huvudmän finns också oklarheter om hur dessa två bidrag förhåller sig till varandra och till ett statsbidrag med syfte att vidareutveckla kvaliteten i arbetsplatsförlagt lärande. För att främja ett ökat utnyttjande har Skolverket tagit fram ytterligare information, bland annat i form av filmer, om möjligheterna för yrkeslärare att fortbilda sig.

Bedömningar av utvecklingsbehov

Det viktigt att säkerställa hög kvalitet i alla elevers utbildning. Mot bakgrund av varierande kvalitet i yrkesutbildningarna bedömer Skolverket att det är angeläget med fortsatta insatser för kvalitetsutveckling. Det finns utvecklingsbehov i både de utbildningsdelar som genomförs i skolan och de delar som genomförs på arbetsplats samt kring hur dessa delar hänger ihop som en helhet. Utbildningarnas kvalitet har dessutom betydelse för deras attraktivitet hos såväl elever som arbetsgivare.

Det skolförlagda lärandet behöver stärkas

Trots att behoven av att utveckla kvaliteten i yrkeselevers lärande på arbetsplats har fått mycket uppmärksamhet (se kapitlet "Lärande på arbetsplats") bedömer Skolverket att det viktigt att samtidigt ha fokus på kvaliteten i det skolförlagda lärandet. Att skolan har höga förväntningar på eleverna, ger särskilt stöd vid behov och främjar elevers motivation är exempel på utvecklingsområden som Skolverket har pekat på tidigare.³⁵

Behov av fortsatta insatser avseende yrkeslärare

Vi bedömer att det behövs fortsatta insatser för ökad tillgång på yrkeslärare. Vi bedömer också att det behövs ytterligare kompetensutvecklingsinsatser för yrkeslärare kring frågor om arbetsplatsförlagt lärande och handledarnas uppdrag. Dessa inslag bör även stärkas i yrkeslärarutbildningen. Detta mot bakgrund av att ett ökat fokus på arbetsplatsförlagt lärande innebär en förändrad roll för yrkeslärare. Därtill kan de statsbidrag som finns för fortbildning av yrkeslärare och andra näraliggande statsbidrag behöva ses över så att de blir mer överskådliga för huvudmän.

³⁵ Skolverkets lägesbedömning 2013.

Behov av kontinuerliga revideringar av utbildningarnas innehåll

Utöver reformens översyn och de justeringar som har ingått i nämnda regeringsuppdrag och som ingår i Skolverkets nämnda handläggning bedömer vi att det finns ett behov av kontinuerliga revideringar och korrigeringar av utbildningarnas innehåll. Yrkesutbildningarnas innehåll, som uttrycks i nationella styrdokument, behöver fortsatt vara flexibelt och kontinuerligt anpassas utifrån förändringar i omvärlden. Skolverket avser att utveckla detta arbete, med beaktande av bland annat den pågående Yrkesprogramsutredningen och i den mån utrymme finns vid sidan av vårt arbete med olika regeringsuppdrag. Frågor och önskemål om revideringar tas ofta upp inom de nationella programråden.

Viktiga aspekter att ta hänsyn till i avgöranden om kontinuerliga förändringar i utbildningarnas innehåll är givetvis var gränsen går mellan önskad specialisering och kunskaper som är beständiga över tid och över yrkesgränser. En faktor att väga in i en diskussion om hur fininställda yrkesprogrammen bör vara mot yrken är huruvida det är vanligt att unga som går till arbete efter ett yrkesprogram inte stannar så länge inom yrket. Det saknas kunskap om hur flyktig denna arbetskraft är. Skolverkets arbete med att följa vad unga gör efter gymnasieskolan, över tid, kommer att ge viktig kunskap om detta.

7 Samverkan skola - arbetsliv

I detta kapitel berörs samverkan generellt. Den samverkan som specifikt rör lärande på arbetsplats tas upp i nästa kapitel.

Aktuell situation

Ansvarsfördelningen mellan skola och arbetsliv har varierat över tid

Hur fördelningen ser ut vad gäller skolans respektive arbetslivets ansvar för yrkesutbildningen för unga varierar mellan länder och har i Sverige varierat över tid. Under 1940- och 50-talen sågs yrkesutbildning främst som en arbetsmarknadsfråga och arbetsplatsen som det viktigaste utbildningsstället. Under 1960- och 70-talen skedde en omsvängning och yrkesutbildning kom i högre grad att ses som en utbildningsfråga som skulle hanteras av skolan. Detta hängde bland annat samman med införandet av den sammanhållna gymnasieskolan. En följd av den ändrade ansvarsfördelningen blev att arbetslivets engagemang i yrkesutbildning avtog kraftigt. Detta har man alltsedan 1980-talet på olika sätt försökt att ändra på, till exempel genom att integrera arbetsplatsförlagda delar i den skolbaserade yrkesutbildningen. Det har funnits svårigheter med att utveckla samverkan mellan skola och arbetsliv kring elevernas lärande på arbetsplatser och med att utveckla kvaliteten, framför allt vad gäller kopplingen till skolans styrdokument.

Generella svårigheter när arbetslivet haft det största ansvaret har gällt engagemangets konjunkturberoende, skolväsendets insyn i yrkesutbildningen, kvaliteten i alla elevers lärande på arbetsplatserna och lärandets koppling till skolans styrdokument. Generella svårigheter när skolan haft det största ansvaret har gällt yrkesutbildningens aktualitet, dvs. att hålla utbildningens innehåll och utrustning uppdaterad med utvecklingen inom yrkesområdena, och dess relevans för arbetslivet. En annan balansgång har varit den mellan relativt generella och breda kontra mer specialiserade och snävare yrkeskunskaper.³⁶

Gymnasiereformen och satsningar på yrkesvux har inneburit ett närmande – men samverkan behöver utvecklas ytterligare

Reformen 2011 innebar ett närmande mellan gymnasieskolans yrkesutbildningar och arbetslivet, genom att utbildningarnas struktur och innehåll förändrades för att bättre matcha arbetslivets behov (som nämnt ovan), genom att lärandet på arbetsplatser betonades och gavs ökad betydelse, och genom att samverkan institutionaliserades. De nationella och lokala programråden inrättades för att stärka samverkan mellan skola och arbetsliv kring gymnasial yrkesutbildning och arbetsmarknadens behov. Samverkan ser i dagsläget olika ut för olika program/branscher och i olika regioner och kommuner. Såväl samverkan generellt mellan skola och arbetsliv som samverkan specifikt kring tillgång och kvalitet på platser för lärande på arbetsplats är fortfarande viktiga utvecklingsområden.

³⁶ Detta avsnitt bygger på Anders Nilssons kapitel *Arbetsplatsen som resurs i den grundläggande yrkesutbildningen* i antologin *Yrkesutbildning för morgondagens arbetsliv* (2014).

I olika sammanhang har framkommit önskemål från bland annat branscher och skolhuvudmän om ökad regional samordning av yrkesutbildning, till exempel genom regionala programråd samt regionala vård- och omsorgscollege och teknikcollege. Önskemålen handlar bland annat om att bättre kunna styra volymen på olika yrkesinriktningar efter arbetsmarknadens behov, att samordna skolornas apl-perioder och att säkra kvaliteten m.m. Skolverket har i en studie pekat på att det inom vård och omsorg finns framgångsexempel, men att konkurrensen mellan skolor inom flera områden utgör ett hinder för regional samverkan.³⁷

Insatser

Skolverkets arbete med de nationella programråden³⁸

Skolverket ansvarar för de nationella programråden för yrkesprogrammen i gymnasieskolan. Verket utser ledamöterna i råden, planerar, leder och protokollför möten i varje råd omkring fem gånger per år. Verket använder rådets synpunkter och förslag som underlag för regeringsredovisningar, stödmaterial och olika beslut.

Samverkan inom programråden har behandlat kvaliteten i yrkesutbildningen med betoning på det arbetsplatsförlagda lärandet. Dessutom har samverkan handlat om elevernas etablering på arbetsmarknaden, utvecklingen inom yrkesområdena och behoven på arbetsmarknaden. Mer konkreta samverkansuppgifter har avsett innehåll i utbildningarna och utformning av stöd till handledare. Skolverket har även samverkat med programråden i det fortsatta arbetet med gymnasiereformen, till exempel bedömning av ansökningar om särskilda varianter och att ta fram informationsmaterial till elever.

I många ärenden har de tolv programråden kommit fram till samstämmiga synpunkter och förslag som därefter har beaktats i Skolverkets arbete. Under 2012-2013 gällde detta till exempel frågor om handledarutbildning och om modeller för särskilda ämnesplaner för lärlingsutbildningen. I andra frågor har de tolv programråden haft skilda uppfattningar beroende på programmets karaktär eller vad som är angeläget för branschen. I dessa fall har programrådets synpunkter bidragit till att Skolverket har fått bättre kännedom om och förståelse av komplexiteten i frågorna inför olika ställningstaganden och beslut.

Skolverket gav 2013 en extern utvärderare i uppdrag att utvärdera hur verkets arbete med råden hade bedrivits och hur det kan utvecklas. I utvärderingen konstaterades att såväl Skolverket som ledamöterna i programråden i huvudsak var positiva till det gemensamma arbetet under den första mandatperioden. Vad som, enligt utvärderingen, behöver utvecklas vidare är bland annat att tydliggöra programrådets funktion och öka deras inflytande över vilka frågor som ska hanteras, samt rutinerna för arbetet, återkoppling och att säkerställa tillgången på relevanta underlag. Enligt utvärderingen har Skolverket på ett övergripande plan samverkat med de nationella programråden i hanteringen av alla uppdrag från regeringen. Men

³⁷ *Utvecklingen av lärlingsutbildningen*. Skolverket, 2013.

³⁸ För en mer utförlig redovisning om de nationella programråden, se bilaga 2 *Redovisning av uppdrag om Skolverkets samverkan med de nationella programråden för gymnasial yrkesutbildning*.

2014-10-01
34 (61)
Dnr 2014:123

i två frågor pekas på att Skolverket inte fullt ut har svarat upp mot regeringens intentioner. Det gäller målsättningen att minska könsuppdelning i gymnasieskolan, och att programråden inte i tillräckligt hög grad har inhämtat synpunkter från elever.

Skolverket överväger för närvarande ett antal frågor som verket skulle kunna arbeta vidare med utifrån samverkan med de nationella programråden. Det gäller bland annat frågor om program eller inriktningar där elevernas intresse inte överensstämmer med bedömningar av arbetsmarknadens behov, nya ämnen, yrkesområden där det är svårt för skolorna att få tillgång till apl-platser, uppföljning av tillgång till utbildning inom olika yrkesområden och åtgärder för att främja tillgången på utbildningsplatser och/eller antalet elever inom vissa yrkesområden.

De nationella programrådens synpunkter, förslag och råd har bidragit till mer kunskap inom myndigheten och varit viktig i de olika satsningar som pågår. Skolverket ser därför mycket positivt på samverkan med de nationella programråden.

Skolverkets arbete med samverkan utöver de nationella programråden

Skolverket arbetar även med att utveckla samarbetet med olika berörda aktörer, såsom branschorganisationer, regionala kompetensplattformar, myndigheter m.m. Vid sidan av de nationella programråden görs detta även inom ramen för bland annat verkets kommunikationsstrategi på området, Lärlingscentrum och Nationellt referenscentrum för yrkesutbildning.

Bedömningar av utvecklingsbehov

Fortsatt närmande behövs mellan skolans och arbetsmarknadens område

Skolverket bedömer att samverkan generellt har intensifierats och fungerar väl. Vi bedömer dock att aktörer inom de utbildnings- och arbetsmarknadspolitiska områdena ytterligare behöver närma sig varandra, på såväl nationell, regional som lokal nivå. Kunskap om varandras områden behöver stärkas, liksom samverkan och samordning. De nationella och lokala programråden, de regionala kompetensplattformarna och andra nätverk kan spela viktiga roller för samverkan mellan skola och arbetsliv, inte minst i frågor som rör arbetsmarknadens kompetensförsörjning.

Vi bedömer att lokal och regional samverkan är områden som bör prioriteras. Detta framgår även av avsnittet nedan. En del i detta är önskemålet om tydligare riktlinjer för de lokala programrådens arbete, som samtliga nationella programråd framhåller. Konkurrensen mellan gymnasieskolor utgör i vissa fall ett hinder för olika former av regional samverkan. Olika huvudmän och skolor konkurrerar ibland om både elever och platser för elevernas arbetsplatsförlagda lärande. Detta är viktigt att beakta vid överväganden och förslag om hur samverkan kan utvecklas.

8 Lärande på arbetsplats

Aktuell situation

Ökad betoning på lärande på arbetsplats i 2011 års gymnasiereform

En viktig del i yrkesutbildning är lärandet som sker på en arbetsplats. Detta inslag förstärktes för gymnasieskolans del med gymnasiereformen 2011. Reformen innebär dels minskade undantagsmöjligheter för skolor att ersätta arbetsplatsförlagt lärande med aktiviteter i skolan, dels stärkta satsningar på lärlingsutbildning. Utmärkande för lärlingsutbildning är en att en stor del (minst hälften) av utbildningen sker genom lärande på en arbetsplats. Inom gymnasieskolans yrkesprogram, gymnasiesärskolans program, introduktionsprogrammet programinriktat individuellt val samt inom yrkeskurser i kommunal vuxenutbildning och särskild utbildning för vuxna kallas denna del av utbildningen för arbetsplatsförlagt lärande (apl). Inom introduktionsprogrammet yrkesintroduktion handlar det antingen om apl, som ska vara relaterad till ämnesplaner för yrkesämnena, eller om praktik.

Platstillgång och kvalitet är fortfarande stora utvecklingsområden

Flera studier har påtalat att både omfattningen av lärande på arbetsplats och dess kvalitet varierar och är otillräcklig på många håll.

Den otillräckliga omfattningen av platser för lärande på arbetsplats innebär att det i flera fall råder konkurrens om platser hos arbetsgivare. Att lära på en arbetsplats är en viktig del i flera olika utbildningstyper och satsningar för unga respektive vuxna, inom såväl det utbildningspolitiska som det arbetsmarknadspolitiska området.³⁹

Dessa konkurrerar ibland om apl- eller praktikplatser hos arbetsgivare. Särskilt skolor som saknar ett utvecklat kontaktnät med branschen har svårt att hitta platser för alla elever. I många fall har huvudmännen överlåtit ansvaret för anskaffning av platser till skolan och ansvaret ligger i praktiken ofta på lärarna. Det finns skolor som har någon slags samordnare för apl-platser, men det tycks inte vara det vanligaste. Huvudmännens uppföljning av tillgången till apl-platser tycks också ofta vara otillräcklig.

Vad gäller kvaliteten i lärandet på arbetsplatser handlar bristerna bland annat om handledares kunskap, överensstämmelse mellan arbetslivets krav och utbildningens mål, kunskapsbedömning och skydd mot kränkningar.⁴⁰ Skolverkets erfarenhet är att den lokala implementeringen av de förändringar av yrkesprogrammen som gymnasiereformen innebär ännu inte är helt genomförd.

³⁹ Det gäller bland annat elever på i huvudsak skolförlagd yrkesutbildning och i lärlingsutbildning i gymnasieskolan, elever i introduktionsprogrammen yrkesintroduktion respektive programinriktat individuellt val, elever i gymnasiesärskola, elever på yrkeskurser inom vuxenutbildningen och inom särskild utbildning för vuxna, deltagare i arbetsmarknadsutbildning och unga med en yrkesintroduktionsanställning.

⁴⁰ *Gymnasial lärlingsutbildning – med fokus på kvalitet* (SOU 2011:72). *Arbetsplatsförlagd utbildning i praktiken*, Skolinspektionens rapport 2011:2 (Skolinspektionen 2011). *Fördjupad tillsyn på yrkesprogram* (Skolinspektionen 2013).

2014-10-01
36 (61)
Dnr 2014:123

De som är handledare har en viktig roll i det lärande som sker på arbetsplatser. Deras kännedom om utbildningen och om sitt uppdrag som handledare varierar dock kraftigt. Detta innebär att det arbetsplatsförlagda lärandets koppling till ämnesplanerna brister. Flera handledare önskar mer information och vägledning från skolan om syftet med lärandet på arbetsplatsen. Bristande kommunikation mellan skola och arbetsplats om innehållet i det arbetsplatsförlagda lärandet leder också till svårigheter när det gäller bedömning av elevernas kunskaper. Enligt Skolinspektionen lyckas enbart en minoritet av skolorna följa författningarnas krav gällande betygssättning.⁴¹

Inom vuxenutbildningen har kommuner i kontakt med Skolverket uppgivit att förekomsten av handledarutbildning är god och att många arbetsgivare ser detta som en kompetensutveckling av personalen och därmed uppmuntrar deltagande. Samtidigt finns erfarenheter av initiala svårigheter för arbetsgivare att avsätta tid för utbildning och för handledare att komma till fysiska träffar som utbildningsanordnaren organiserat.

Lärande på arbetsplats ingår ofta inte i skolornas systematiska kvalitetsarbete. Elevernas och lärarnas erfarenheter kring lärandet på arbetsplats blir därmed inte underlag för någon analys eller utvecklingsåtgärder på skol- eller huvudmannanivå. I skolors kvalitetsarbete lyfts inte heller betygresultaten i yrkesämnena fram ofta, och dessa ämnen är sällan föremål för utvecklingsinsatser.

Skolinspektionen har i sin fördjupade tillsyn på yrkesprogram kommit till slutsatsen att skolorna inte fullt ut tar ansvar för att det arbetsplatsförlagda lärandet omfattas av de krav som gäller för utbildningen i övrigt. En viktig orsak är, enligt Skolinspektionen, den inneboende problematiken att skolans regler, normer och förväntningar ska förenas med arbetslivets. Skolinspektionen har exempelvis funnit att vissa skolor, bland annat av oro för att arbetsgivares intresse för att erbjuda arbetsplatser ska avta, låter arbetslivets krav och normer gå före skolans värdegrund.

Inte minst i branscher med många små företag eller ensamföretag kan det vara svårt att få till stånd tillräckligt med platser för arbetsplatsförlagt lärande. Att lägga resurser på att ta emot en elev kan vara till nytta för branschens kompetensförsörjning men en alltför stor börda för ett enskilt företag, eftersom det är mer sannolikt att eleven stannar inom branschen än hos det enskilda företaget.

Brister i lärandet på arbetsplatser har påvisats i flera rapporter från Skolverket och Skolinspektionen. Även synpunkter från de nationella programråden och erfarenheter från Skolverkets utvecklingsarbete visar att flera brister fortfarande kvarstår trots att mycket förbättringsarbete pågår.

Insatser

Det pågår en rad utvecklingsinsatser som syftar till att öka både kvaliteten i det lärande som sker på arbetsplats och att öka antalet platser för denna typ av lärande. Genom både finansiellt och annat stöd försöker staten bidra till att utveckla bland

⁴¹ *Arbetsplatsförlagd utbildning i praktiken*, Skolinspektionens rapport 2011:2 (Skolinspektionen 2011).
Fördjupad tillsyn på yrkesprogram (Skolinspektionen 2013).

annat skolors och arbetsplatsers samarbete och till att handledare på arbetsplatser får ökad kunskap om vad elever ska lära enligt skolans styrdokument.

Statsbidrag för att vidareutveckla kvaliteten i det arbetsplatsförlagda lärandet

Ett statsbidrag har införts som skolhuvudmän kan söka för att vidareutveckla kvaliteten i apl, kopplat till skolans systematiska kvalitetsarbete. Bidraget ges för insatser som innebär samverkan med arbetslivet samt bidrar till ökad kvalitet i elevernas lärande under apl. Sedan statsbidragets infördes 2013 har två ansökningsomgångar genomförts.

Statsbidragets konstruktion vilar på Skolverkets allmänna råd om systematiskt kvalitetsarbete. Många av de insatser för vilka huvudmän sökt bidrag handlar om att utveckla kommunikationen mellan skola och arbetsplats, att utbilda handledare, att utveckla kvalitetssäkringsmetoder för apl och att utveckla samarbetet mellan betygssättande lärare och handledare.

Vissa huvudmän har framfört önskemål om att statsbidragen som syftar till utveckling av arbetsplatsförlagt lärande skulle vara möjliga att söka av flera huvudmän i samverkan. Detta skulle underlätta samverkan mellan huvudmän inom en region i dessa frågor.

Handledarutbildning

Skolverket har i uppdrag att genomföra eller upphandla en handledarutbildning för handledare som tar emot elever i apl. Det syfte Skolverket formulerat för utbildningen är att handledare ska få nödvändiga kunskaper och färdigheter för att ta emot en elev i apl. Verket har anlitat regionala utvecklingscentra för genomförandet av utbildningarna. Under hösten 2013 utbildades 150 handledare inom ramen för pilotomgångar av en nationell handledarintroduktion. Under våren 2014 utbildades ett 40-tal handledare inom ramen för en pilotomgång av fördjupningsutbildning med lärlingshandledning. Under hösten 2014 utbildas omkring 200 handledare. I oktober 2014 planerar Skolverket att lansera en nationell handledarutbildning i form av en e-utbildning på webben. Därefter kommer nationella handledarutbildare utbilda andra handledare utifrån e-utbildningen.

Enligt Skolverkets hittillsvarande kunskap om utbildningarnas resultat är handledarna nöjda med innehållet och anser att utbildningen har bidragit till att stärka dem i sin handledarroll.

Apl-utvecklarutbildning

Som en stödinsats till handledarutbildningen genomför Skolverket även en apl-utvecklarutbildning.⁴² Denna togs fram hösten 2013, av verket tillsammans med 28 apl-expert (yrkeslärare). Syftet är att stödja lärarna om samverkan med arbetslivet. Målgrupper för denna utbildning är yrkeslärare och apl-ansvariga. Under våren 2014 utbildades 40 yrkeslärare inom ramen för två försöksomgångar av apl-

⁴² Delredovisning av uppdrag att erbjuda utbildning för handledare som tar emot elever på arbetsplatsförlagt lärande Skolverket, 2013-02-20

2014-10-01
38 (61)
Dnr 2014:123

utvecklarutbildningen av Stockholms universitet. Under hösten 2014 utbildas ca 500 yrkeslärare vid sammanlagt 8-9 lärosäten som erbjuder yrkeslärarutbildning.

Hittills kända resultat av insatsen är att apl-utvecklingsarbetet har ökat på de skolor där lärare som deltar i apl-utvecklarutbildning arbetar. Detta framgår av diskussionsföreläsningar, kursuppgifter och utvärderingar. Framgångsfaktorer är, enligt Skolverkets bedömning, att apl-utvecklarutbildningens innehåll är verksamhetsnära, relevant och involverar deltagarens rektor samt att utbildningarna bekostats av staten och inte av skolhuvudmännen.

Nationella apl-utvecklare

Mot bakgrund av de brister i skolornas systematiska kvalitetsarbete om apl som Skolinspektionen har pekat på, genomför Skolverket även insatser som syftar till att stödja skolorna i det systematiska kvalitetsarbetet om apl. Målgrupper är skolor, rektorer och lärare på yrkesprogram i gymnasieskolan och motsvarande kurser inom kommunernas vuxenutbildning. Under våren 2014 hade 20 nationella apl-utvecklare i uppdrag av Skolverket att stödja skolor om apl, och under hösten 2014 har 20 nya nationella apl-utvecklare detta uppdrag.

Omkring 60 rektorer bokade en nationell apl-utvecklare under våren 2014. Det finns en efterfrågan även från branscher, regioner och nätverksträffar. En framgångsfaktor är, enligt Skolverkets erfarenhet, att de nationella apl-utvecklarna kan anpassa insatserna efter skolornas behov av stöd och efterfrågad tidpunkt.

Stöd till arbetslivets arbete med att utveckla lärandet på arbetsplats

Under 2014 har ett statsbidrag införts som arbetstagar- och arbetsgivarorganisationer samt branschorganisationer kan söka för att utveckla lärandet på arbetsplatsen. Skolverket arbetar med hantering av dessa bidrag. Vi har också inlett ett samarbete med Delegationen för lärande på arbetsplatser inom ramen för yrkesintroduktionsanställningar.

Nordiskt samarbete om lärande på arbetsplats

Skolverket har ett nära samarbete med övriga nordiska länder, syftande till ökad kvalitet i elevers lärande på arbetsplats. Skolverket leder det nordiska projektet "Lärande på arbetsplats" som är en del av Nordiska ministerrådets program "Hållbar nordisk välfärd" och pågår under perioden 2013-2015. Projektet syftar till att bidra till idé- och erfarenhetsutbyte mellan de nordiska länderna i arbetet med att anordna platser och garantera kvaliteten i det arbetsplatsförlagda lärandet i den formella grundläggande yrkesutbildningen. De nordiska länderna har olika system och det är inte möjligt att kopiera varandras lösningar. Däremot är erfarenhetsutbyte fruktbart. Genom projektet förväntar vi oss att systemförståelsen mellan länderna ska öka. Det är redan nu tydligt att det erfarenhetsutbyte som projektet innebär tas om hand och används i de olika länderna.

Bedömningar av utvecklingsbehov

Den knappa tillgången på platser hos arbetsgivare för lärande på arbetsplats utgör ett betydande problem och ett hinder för möjligheterna att uppnå intentionerna

med gymnasieskolans yrkesprogram, inklusive gymnasial lärlingsutbildning, introduktionsprogrammet yrkesintroduktion, yrkesutbildning för vuxna och andra satsningar. Skolverket bedömer därför att samordning inom kommuner och inom regioner behöver utvecklas när det gäller anskaffning av platser för apl, praktik och andra former av lärande på en arbetsplats. Möjligheten för flera huvudmän i en region att söka statsbidrag tillsammans bör övervägas, liksom andra stödjande insatser.

Ett annat område som är viktigt för att öka platstillgången är arbetsgivares engagemang och ansvarstagande. Arbetsgivare, fackliga organisationer och organisationer inom olika branscher gör skillnad när de ser mottagande och handledning av elever som en investering för den framtida kompetensförsörjningen. Staten ger stöd genom vissa statsbidrag, handledarutbildning, anpassning av utbildningar till arbetslivets behov m.m.

För att små företag ska uppleva nytta av och kunna avsätta tid och resurser att ta emot elever, kan kostnaden behöva fördelas inom branschen, genom att flera företag samverkar, till exempel med hjälp av en branschorganisation. Att ta emot elev kan vara till nytta för branschens kompetensförsörjning men en alltför stor börda för ett enskilt företag. På detta område finns erfarenhet från andra länder att lära av.

Lokala programråd har bland annat till uppgift att bistå skolhuvudmän med att ordna platser hos arbetsgivare. Mot bakgrund av att det finns stora variationer i hur långt de lokala råden har nått i sin utveckling bedömer Skolverket att det behövs mer vägledning och stöd från nationellt håll kring dessa. Detta påtalas också av de nationella programråden. Vi bedömer att utveckling av lokala programråd och av lokal och regional samverkan i övrigt bör prioriteras.

Kvaliteten i lärandet i arbetslivet behöver förbättras ur flera aspekter. Huvudmännens och skolledarnas ansvar behöver utvecklas. Exempel på insatser att överväga är ytterligare fortbildning för skolledare, lärare och studie- och yrkesvägledare om arbetsplatsförlagt lärande och om samverkan med arbetsplatserna. Även ytterligare kompetensutvecklingsinsatser för handledare är angeläget, bland annat om didaktik och bedömning av elevernas lärande.

De många varianterna av lärande på arbetsplats inom de utbildnings- och arbetsmarknadspolitiska områdena innebär en viss risk för att de blandas samman. Det är möjligt att arbetsgivare som har flera elever och praktikanter inom olika utbildningstyper eller satsningar erbjuder dem liknande handledning och arbetsuppgifter. Det behöver inte vara negativt, men det kan innebära en risk för att apl, som ska vara relaterat till skolans styrdokument, i praktiken inte blir det. Detta kan innebära att eleverna inte får med sig allt de ska för sin utbildning.

2014-10-01
40 (61)
Dnr 2014:123

9 Lärlingsutbildning

Inom yrkesprogrammen i gymnasieskolan finns lärlingsutbildning som en alternativ studieväg. Skillnaden gentemot andra elever på yrkesprogram är att en elev som väljer lärlingsutbildning har en väsentligt större del av sin utbildning förlagd till en arbetsplats. Gymnasial lärlingsutbildning fanns som försöksverksamhet under perioden 2008-2013 (intagning t.o.m. 2011) och infördes som ett permanent valbart alternativ inom yrkesprogrammen från hösten 2011.

Aktuell situation

Omfattningen når inte upp till regeringens mål

Omfattningen av lärlingsutbildningen når för närvarande inte upp till regeringens mål. Detta gäller både gymnasieskolan och vuxenutbildningen. Regeringens mål var ursprungligen 30 000 lärlingsplatser i gymnasieskolan under 2011-2014, och målet i budgetpropositionen för 2014 var att antalet lärlingar ska öka. Totalt sett, i alla årskurser och yrkesprogram, finns ca 6 500 lärlingselever i gymnasieskolan. De utgör därmed omkring 6 procent av alla elever på yrkesprogram. Detta gällde under såväl 2012 som 2013.

Under 2014 infördes en ändring i gymnasieförordningen som innebar att en lärlingsutbildning får påbörjas det första, andra eller tredje läsåret. En elev på ett yrkesprogram kan således välja att gå exempelvis de två första åren med en i huvudsak skolförlagd studieväg, och i form av lärlingsutbildning enbart det tredje året.⁴³ Våren 2014 fanns omkring 2 000 lärlingar i gymnasieskolans årskurs 1, 2 200 i årskurs 2 och 2 200 i årskurs 3.

Det finns dock tecken på en ökning. Antalet elever i årskurs 1 var 9 procent fler 2014 än 2013. Även antalet skolhuvudmän som erbjuder lärlingsutbildning har också ökat sedan starten 2011 och uppgick 2014 till 117.

Några tänkbara orsaker till att inte fler elever väljer lärlingsutbildning, som Skolverket pekat på i en uppföljningsstudie om lärlingsutbildning, är dåligt rykte, kvalitetsbrister, oro för att stänga dörrar till högskolan och otillräckligt stöd från branschorganisationer inom vissa branscher.⁴⁴

Andelen elever som har valt lärlingsformen som studieväg är högst på VVS- och fastighetsprogrammet, bygg- och anläggningsprogrammet samt handels- och administrationsprogrammet. Andelen lärlingar är lägst på naturbruksprogrammet och el- och energiprogrammet. Se tabellen nedan.

⁴³ I en promemoria från Utbildningsdepartementet 1 juli 2014 föreslås dock att lärlingsutbildning ska kunna påbörjas senast under höstterminen det andra läsåret. Syftet med förslaget är att bevara lärlingsutbildningens särprägel. (*Lärlingsutbildning och arbetsplatsförlagt lärande inom gymnasieskolan och gymnasiesärskolan*. Promemoria U/2014/4311/GV).

⁴⁴ *Utvecklingen av lärlingsutbildningen* Skolverket, 2013.

Antal elever per yrkesprogram samt andel lärlingar, i årskurs 1, 2 respektive 3, höstterminen 2013⁴⁵

Program	Årskurs 1 ⁴⁶		Årskurs 2		Årskurs 3		Årskurs 1-3	
	Antal elever	Andel lärlingar %	Antal elever	Andel lärlingar %	Antal elever	Andel lärlingar %	Antal elever	Andel lärlingar %
El och energi	4 970	2	4 970	3	5 080	2	15 020	2
Bygg och anläggning	4 530	6	4 930	9	5 350	10	14 820	9
Fordon och transp	3 760	4	3 670	6	3 780	6	11 210	5
Barn och fritid	3 080	5	2 920	4	3 430	4	9 430	4
Vård och omsorg	3 250	7	2 970	7	3 060	5	9 280	6
Hantverk	2 630	4	2 810	5	3 340	7	8 770	5
Handel och adm	2 660	7	2 770	10	3 200	9	8 630	9
Naturbruk	2 810	1	2 710	3	3 030	2	8 550	2
Restaurang o livsm	2 280	5	2 260	5	2 580	4	7 120	5
Industri tekniska	1 650	4	1 920	4	1 960	5	5 530	4
Hotell och turism	1 290	5	1 230	5	1 390	4	3 920	4
VVS och fastighet	1 240	8	1 270	17	1 360	16	3 870	14
Totalt yrkesprogram	34 130	5	34 430	6	37 570	6	10 6130	6

Liten omfattning inom vuxenutbildningen

Inom vuxenutbildningen är lärlingsutbildning, åtminstone den som finansieras med statsbidrag, fortfarande liten till omfattning.⁴⁷ Detta beror enligt kommunerna bland annat på att det är arbetskrävande att bygga upp en lärlingsverksamhet. Många av de kommuner som har startat lärlingsutbildning i större skala har organiserat sig regionalt och har kunnat utse eller anställa en regional samordnare. En annan omständighet som påverkat söktrycket inom vuxenutbildningen är hur begreppet lärling uppfattas. I kontakter med Skolverket har kommuner beskrivit att vuxna elever ibland har uppfattat lärlingsutbildning som en utbildningsform för skoltrötta ungdomar.

Många avhopp

En relativt stor andel elever hoppar av sin lärlingsutbildning. Enligt en uppföljningsstudie från 2013 hade 40 procent av eleverna som gick lärlingsutbildning årskurs 1 i gymnasieskolan höstterminen 2011 hoppat av till nästa läsår. Många av dem som hoppade av började istället på en i huvudsak skolförlagd yrkesutbildning, ofta på samma program som de gått med lärlingsvariant. Det bör dock påpekas att statistiken om avhopp från lärlingsutbildning är osäker, eftersom det kan före-

⁴⁵ Uppgifterna är avrundade till tiotal. Det totala antalet elever per program kommer från Skolverkets officiella statistik. Andelen lärlingar baseras på uppgifter om antal lärlingar enligt Skolverkets statsbidragshandling.

⁴⁶ På höstterminen i årskurs 1 har många elever ännu inte hunnit komma ut på arbetsplatsförlagt lärande. Detta gör att de i statistiken inte säkert framträder som lärlingar. Detta innebär att andelen lärlingar i årskurs 1 troligtvis underskattas i statistiken.

⁴⁷ Det bör dock påpekas att elever inom vuxenutbildningen kan ha en stor andel arbetsplatsförlagt lärande utan att det benämns lärlingsutbildning.

2014-10-01
42 (61)
Dnr 2014:123

komma att vissa elever som går på lärlingsutbildning, men som under aktuell termin befinner sig i skolan, inte framträder som lärlingar i statistiken. Andelen avhopp är större för lärlingsutbildning än för i huvudsak skolförlagd yrkesutbildning. Även studieresultaten är generellt sett lägre bland lärlingselever än elever som gått utbildningen i huvudsak skolförlagd.

Relativt stor andel i arbete efter lärlingsutbildning

Enligt Skolverkets uppföljning av försöksverksamheten med gymnasial lärlingsutbildning var etableringsgraden något högre bland dem som gått lärlingsspåret än bland dem som gått i huvudsak skolförlagd yrkesutbildning. Av de elever som påbörjade sin lärlingsutbildning 2008 och avslutade den 2011 hade omkring 70 procent en anställning eller ett eget företag två och ett halvt år senare. Omkring 10 procent av samma lärlingskull studerade vid denna tidpunkt. Bland elever som gått en i huvudsak skolförlagd yrkesutbildning hade 60 procent ett arbete och omkring 15 procent befann sig i studier två och ett halvt år efter utbildningen.⁴⁸

Olika slags lärlingsutbildningar förekommer

Begreppet lärlingsutbildning är inte entydigt. Den nya gymnasiala lärlingsutbildningen är den som vanligtvis avses i offentliga diskussioner om lärlingsutbildning. Begreppet används dock även för sådan färdigutbildning som i vissa branscher sker inom ramen för en anställning, efter avslutad gymnasieutbildning. Därtill har regeringen gett en utredare i uppdrag att överväga möjligheten och behovet av att inrätta så kallad branschlärlingsutbildning. I en sådan utbildning skulle arbetslivets engagemang och inflytande vara avsevärt starkare.

Erfarenheter från försöksverksamheten med gymnasial lärlingsutbildning

Skolverket har haft regeringens uppdrag att följa upp försöksverksamheten med gymnasial lärlingsutbildning. Vår slutredovisning av detta uppdrag finns i bilaga 3 till denna rapport. Slutredovisningen bygger på flera studier som tillsammans utgör ett omfattande material. Dessa studier utgör underbilagor till slutredovisningen.

Några resultat från slutredovisningen är att det finns behov av att utveckla kvaliteten vad gäller lärlingsutbildningen i allmänhet och det arbetsplatsförlagda lärandet i synnerhet. Det gäller bland annat möjligheterna för yrkeslärarna att verka i sin lärarroll även ute på arbetsplatserna, elevernas sammanlagda schema- och studiemässiga arbetsbelastning samt betygssättning i de kurser som helt eller delvis genomförs på arbetsplats. En annan erfarenhet är att de lärlingsråd som skulle vara inrättade för att få delta i försöksverksamheten hade en avgörande betydelse. I de fall dessa var välfungerande fungerade även lärlingsutbildningen bättre än i de fall lärlingsrådet var något av en pappersprodukt. Mot bakgrund av detta pekar Skolverket i slutredovisningen på att en tydligare reglering av dagens lokala programråd, enligt den modell som gällde för lärlingsråden, skulle ge bättre förutsättningar för samverkan mellan skola och arbetsliv avseende lärlingsutbildning.

⁴⁸ Se Bilaga 3. *Uppföljning av försöksverksamheten med gymnasial lärlingsutbildning* samt dess underbilagor A-D.

Insatser

Många insatser

Regeringen har gjort stora satsningar på lärlingsutbildning och Skolverket har haft ett flertal uppdrag som på olika sätt syftar till utveckling. Riksdagen har därtill nyligen beslutat om att elever i gymnasial lärlingsutbildning ska kunna vara anställda i en ny anställningsform, gymnasial lärlingsanställning. En annan åtgärd som syftar till ökad attraktivitet är att elever på gymnasial lärlingsutbildning sedan januari 2014 får förhöjt studiemedel med 1000 kronor per månad.

Skolverkets insatser kring lärlingsutbildning avser försöksverksamheten under 2008-2011, statsbidragshantering, lärlingscentrum och andra utvecklings- eller stödinsatser. Verket har även genomfört uppföljningsstudier om utbildningsformen.

Statsbidrag för gymnasial lärlingsutbildning

Skolverket fördelar fyra olika statsbidrag för gymnasial lärlingsutbildning. Dessa går till huvudmännens kostnader, ersättning till arbetsgivare, ersättning till arbetsgivare för utbildade handledare och kommunala utvecklingsinsatser. Dessa statsbidrag har tidigare generellt varit underutnyttjade, men enligt prognosen kommer de att utnyttjas helt under 2014.

Bidragen som går till huvudmännens utvecklingskostnader används till bland annat lön till lärlingssamordnare, kompetensutveckling och externa kurser för eleverna. Vissa huvudmän uppger att bidraget inte täcker de merkostnader som lärlingsutbildningen innebär. Detta gäller framför allt huvudmän med få lärlingar, som kan behöva göra speciallösningar för att kombinera studier på skolan med arbetsplatsförlagt lärande.

Av de två olika bidragen till arbetsgivare är det största det som ges som ersättning för att man tar emot en elev, och som avser att täcka kostnader för bland annat förlorad arbetstid vid handledning eller ökade materialkostnader. Storleken på detta bidrag har höjts två gånger sedan 2011. Det går dock inte att urskilja att höjningen har haft någon större effekt på elevantalet. Enligt en utvärdering som Stockholms universitet genomfört på Skolverkets uppdrag kan effektiviteten i detta bidrag ifrågasättas. Arbetsgivarnas främsta skäl att ta emot en elev är, enligt studien, att hjälpa ungdomar ut i arbetslivet och att tillgodose framtida rekryteringsbehov. De är visserligen positiva till att erhålla bidrag, men det tycks inte vara bidraget i sig eller dess storlek som avgör villigheten att ta emot lärlingar.⁴⁹

Det andra statsbidraget som arbetsgivare kan få är nytt från våren 2014. Det ges om elevens handledare har genomgått handledarutbildning och syftar till att stimulera arbetsgivare att låta utbilda sina handledare. Detta bidrag utgör en relativt liten del av det totala bidraget som en arbetsgivare kan få. Skolverket bedömer att dess symbolvärde är viktigt men att dess funktion som ekonomiskt incitament är relativt

⁴⁹ Stockholms universitet (2014) *Arbetsgivarnas användning av statsbidraget för gymnasial lärlingsutbildning och deras erfarenheter av att ta emot gymnasiala lärlingar.*

2014-10-01
44 (61)
Dnr 2014:123

liten. Vi bedömer därför att det skulle vara effektivt att öka detta bidrags andel av det totala bidraget till arbetsgivare.

Även bidraget för kommunala utvecklingsinsatser är nytt för 2014. Under våren 2014 har 46 kommunala skolhuvudmän ansökt om detta bidrag, för insatser som exempelvis marknadsföring av lärlingsutbildningen, information till föräldrar och studievägledare, inventering av möjliga lärlingsplatser på den lokala arbetsmarknaden och utveckling av plattformar för samarbete med arbetsgivare. Av dessa har 33 beviljats bidrag. Det finns vissa svårigheter att särskilja detta bidrag från det som avser huvudmännens utvecklingskostnader, till exempel när det gäller lönekostnader för lärlingssamordnare. Vissa huvudmän har framfört önskemål om ett stimulansbidrag av liknande karaktär även för lärlingsutbildning inom vuxenutbildningen.

Statsbidrag och annat utvecklingsstöd för lärlingsutbildning för vuxna

Skolverket hanterar statsbidraget som kommuner sedan 2011 kan söka för att ordna lärlingsutbildning för vuxna. Bidraget har dock till och med 2013 inte utnyttjats till fullo. I dialog med Skolverket har kommuner, som nämnt, hänvisat till att det tar tid att bygga upp en verksamhet och vissa rektorer har uppgett att de tycker att administrationen och uppföljningen av statsbidraget för lärlingsutbildning är alltför krävande. Under 2014 har dock kommunernas efterfrågan ökat och överstigit tillgängligt statsbidrag.

Inom ramen för ett pilotprojekt har Skolverket utbildat tre personer till att bli lärlingsutvecklare inom vuxenutbildningen, för att dessa ska kunna arbeta regionalt med att stimulera kommunerna att initiera och utveckla lärlings- eller lärlingsliknande utbildningar för vuxna. Avsikten är att de ska fokusera på de strukturella problem kommunerna möter i organisering av lärlingsutbildning för vuxna samt stimulera regional samverkan.

Övriga utvecklande och stödjande insatser

Inom ramen för ett regeringsuppdrag om utveckling av kvalitet i gymnasial lärlingsutbildning har Skolverket arbetat med insatser rörande bland annat planering, genomförande och uppföljning av gymnasial lärlingsutbildning, kvalitet i det arbetsplatsförlagda lärandet samt information i fråga om arbetsmiljö och riskfyllda arbetsuppgifter. En insats handlade om att ge förslag till särskilda ämnesplaner för det arbetsplatsförlagda lärandet inom gymnasial lärlingsutbildning samt utvecklande av ett digitalt stödverktyg för anpassning av kurserna till arbetsplatsförlagt lärande. Skolverket visade på tre olika upplägg och förordade ett av dem.⁵⁰

⁵⁰ För ytterligare information om dessa insatser se Skolverkets delredovisningar av detta uppdrag: Skolverket (2012) *Slutredovisning av uppdrag om utveckling av kvalitet i gymnasial lärlingsutbildning – del 4*. Skolverket (2012) *Delredovisning av uppdrag om utveckling av kvalitet i gymnasial lärlingsutbildning*. Skolverket (2013) *Redovisning av del 1 i uppdrag om utveckling av kvalitet i gymnasial lärlingsutbildning*. Skolverket (2013) *Redovisning av del 5 i uppdrag om utveckling av kvalitet i gymnasial lärlingsutbildning*. Skolverket (2013) *Delredovisning av uppdrag om utveckling av kvalitet i gymnasial lärlingsutbildning – del 2, 4, 6 och 7*. Skolverket (2013) *Redovisning av del 3 i uppdrag om utveckling av kvalitet i gymnasial lärlingsutbildning*. Skolverket (2014) *Slutredovisning av uppdrag: Utveckling av kvalitet i gymnasial lärlingsutbildning – del 2 och 6*.

Lärlingscentrum

Skolverket har på uppdrag av regeringen våren 2014 inrättat ett lärlingscentrum inom myndigheten, som syftar till att på olika sätt främja lärlingsutbildning. Skolverket har arbetat aktivt med att etablera detta centrum. Lärlingscentrum har på kort tid blivit engagerat främst av en mängd olika kommunala huvudmän tillsammans med branschorganisationer och arbetsgivare. För närvarande prövas en modell där Lärlingscentrum med utgångspunkt från de regionala kompetensplattformarna träffar konstellationer av kommunala huvudmän tillsammans med arbetsgivare och branschföreträdare för att ta reda på vilket behov av stöd som behövs för att öka antalet lärlingar. Denna modell prövas i samverkan med ett projekt om yrkesintroduktion, och ska utvärderas efter att ett antal träffar genomförts.

I arbetet med lärlingsutbildning har Skolverket haft kontakt med andra länder som bedriver lärlingsutbildning genom olika yrkesutbildningsnätverk. Skolverket har genom Lärlingscentrum i juni 2014 även lämnat ett projektförslag inom programmet Erasmus+ ”Nationella myndigheter för lärlingsutbildning”.

Bedömningar av utvecklingsbehov

Uthållighet krävs för att vända utvecklingen och nå regeringens mål

Den faktiska utvecklingen avviker starkt från regeringens mål om lärlingsutbildningens omfattning. Flera omständigheter som negativt påverkar elevers intresse samt skolors och arbetsplatsers möjligheter har identifierats. Samtidigt finns många nöjda elever och en positiv inställning inom flera branscher, skolor och kommuner. Det finns också indikationer på att många som gått lärlingsutbildning hittar ett arbete efteråt.

Det är viktigt att komma ihåg att lärlingsutbildning i nuvarande utformning är en relativt ny företeelse, åtminstone i stor skala, och man bör ha ett långsiktigt perspektiv vid bedömningar av framtidsutsikterna. Det kan ta flera år innan utbildningsformen är väl känd och innan effektiva samarbetsformer med arbetslivet har utvecklats.

Slå ihop eller förändra statsbidragen

Vi bedömer att det skulle vara effektivt att, inom det totala bidraget som går till arbetsgivare som tar emot lärlingar, öka andelen som utgör bidrag för utbildade handledare. Detta skulle öka dess funktion som incitament att utbilda handledarna.

Viktigt med information om lärlingsutbildningens särskilda karaktär

Det förekommer en uppfattning om att lärlingsutbildning skulle vara ett lämpligt alternativ för elever som har låg studiemotivation eller andra svårigheter att klara sina studier. Skolverket menar att denna uppfattning är olycklig, eftersom den riskerar att leda till att elevers förväntningar på lärlingsutbildningen inte överensstämmer med verkligheten, och därmed till avhopp från utbildningen. Det är krävande att gå en lärlingsutbildning. Att vara på en arbetsplats en stor del av sin utbildningstid ställer krav på bland annat mognad, struktur och att vara ensam ung

2014-10-01
46 (61)
Dnr 2014:123

bland vuxna yrkesarbetande. Det är viktigt att visa och ge information om lärlingsutbildning som ett alternativ för alla elever med intresse att lära sig på ett annat sätt.

Behov av fortsatt utvecklingsarbete avseende branschanpassade alternativa blockämnesplaner

Skolverket bedömer att det tidigare påbörjade utvecklingsarbetet med att finna lämpliga former för alternativa ämnesplaner inom lärlingsutbildningen behöver fortsätta. En möjlig väg är att Skolverket tillsammans med de branscher och nationella programråd som önskar delta, tar fram branschanpassade alternativa blockämnesplaner.

10 Rusta individen

I vissa sammanhang talas om dubbla syften med yrkesutbildning: att bidra till kompetensförsörjning och att öka andelen som genomgår en utbildning och därigenom får bättre möjligheter på arbetsmarknaden.⁵¹ I så fall har det andra syftet särskild relevans för introduktionsprogrammet yrkesintroduktion, yrkesutbildning inom vuxenutbildningen, i gymnasiesärskolan och inom särskild utbildning för vuxna. Det handlar till stor del om grupper som har särskilt svårt att etablera sig på arbetsmarknaden. Att rusta individen utifrån dennes individuella förutsättningar och behov för att öka chansen att få ett arbete är en viktig del i dessa utbildningar.

Aktuell situation

Introduktionsprogrammet yrkesintroduktion

Introduktionsprogrammet yrkesintroduktion vänder sig främst till elever som inte är behöriga till yrkesprogram. Det syftar till att ge elever en yrkesinriktad utbildning som underlättar för dem att etablera sig på arbetsmarknaden eller som leder till studier på ett yrkesprogram. Programmet kan vara av varierande längd.

Enligt Skolverkets uppföljning gick 5 600 elever på detta program hösten 2013. Av dessa gick merparten i årskurs 1, men det fanns även elever i årskurs 2, 3 och 4.⁵² Det är fler män än kvinnor bland eleverna. Bland de elever som gick på yrkesintroduktion i årskurs 1 hösten 2013 var 64 procent män och 36 procent kvinnor. Uppföljningen visar även att yrkesintroduktion vanligen är en treårig utbildning, att det för många skolor är en utmaning att många elever har stora stödbehov, att många skolor har svårigheter att erbjuda eleverna arbetsplatsförlagt lärande eller praktik samt att flera skolor även har svårigheter att erbjuda eleverna yrkesämnen. En fjärdedel av skolorna anger att grundskoleämnena utgör det huvudsakliga innehållet. Yrkesintroduktionsprogrammets karaktär skiljer sig mellan olika skolor. I vissa fall har man utvecklat programmet utifrån det tidigare individuella programmet medan det i andra skolor har utvecklats utifrån yrkesprogrammen.⁵³

Enligt en kvalitetsgranskning som Skolinspektionen har genomfört av bland annat yrkesintroduktion råder stora skillnader i utbildningskvalitet mellan olika skolor och flera brister förekommer. Undervisningen utgår i flera fall inte från den enskilda elevens förutsättningar, behov eller intressen, trots gynnsamma förutsättningar såsom små undervisningsgrupper och flera lärare per grupp. De skäl som skolorna anger till bristande anpassning är främst organisatoriska: möjlighet att undvika håltimmar, fylla lärares tjänster och ha tillgång till lokaler. Eleverna uppger att mentorerna är mycket viktiga för dem och att de har goda relationer med dem. Dock utnyttjar skolorna inte alltid de goda relationerna till att stödja elevernas lärande, och de utnyttjar sällan elevernas intressen och framtida mål för att motivera eleverna till lärande. Både studie- och yrkesvägledning och elevhälsa spelar en alltför marginell

⁵¹ Detta uttrycks bland annat i *Stöd till yrkesutbildningen i Europa: Bryggekommunikén* (Europeiska unionen, 2012).

⁵² I antalsuppgiften 5 600 ingår alla elever på introduktionsprogrammet yrkesintroduktion hösten 2013, oavsett vilket år de börjat eller om de tidigare gått på en annan gymnasieutbildning.

⁵³ *Introduktionsprogram* Skolverket, 2014.

2014-10-01
48 (61)
Dnr 2014:123

roll som stöd för eleverna på detta introduktionsprogram. En ytterligare brist är att alltför få elever ges möjlighet att läsa gymnasiekurser, till exempel yrkesämnen på program, ofta av organisatoriska skäl. Elever som går på yrkesintroduktion med en speciell inriktning får dock läsa yrkesämnena från program, enligt granskningen.⁵⁴

Yrkesutbildning inom kommunernas vuxenutbildning

Här beskrivs kort situationen inom den särskilda statliga satsningen på yrkesvux och lärlingsvux. Det bör påpekas att det även finns yrkeskurser inom vuxenutbildningen vid sidan av dessa satsningar. Inom yrkesvux och lärlingsvux finns kurser inom samma yrkesområden som förekommer i gymnasieskolan. Vård och omsorg är det yrkesområde som har i särklass flest elever.

Under 2013 fanns, enligt tillgängliga uppgifter, drygt 33 000 elever inom yrkesvux, drygt 3 000 inom lärlingsvux och drygt 200 inom lärlingsutbildning inom särvux. Ålderskategorin 20-24 år utgör en stor andel av eleverna. Majoriteten är kvinnor. Inom yrkesvux utgör kvinnor 67 procent av eleverna och inom lärlingsvux omkring 60 procent. Inom lärlingsutbildningen förläggs i genomsnitt tre fjärdedelar av utbildningen till en arbetsplats. Det bör påpekas att nämnda uppföljningsuppgifter bygger på kommunernas inlämnade uppgifter och att de innehåller ett visst mått av osäkerhet.

Av Skolverkets kontakter med kommunerna har framkommit att de upplever satsningarna på yrkesvux och lärlingsvux som lyckade och att dessa utbildningar behövs. Många kommuner ser, som nämnt, statsbidragen som en förutsättning för att kunna tillhandahålla ett omfattande utbud av yrkesutbildning för vuxna.⁵⁵

Yrkesutbildning inom gymnasiesärskolan

Gymnasiesärskolan vänder sig till ungdomar med utvecklingsstörning. Elever från denna skolform har i många fall en svag ställning på arbetsmarknaden. En reformering av gymnasiesärskolan genomfördes 2013 och syftade bland annat till att eleverna skulle bli bättre förberedda för arbetslivet. För att förbereda eleverna för yrkesmässig kompetens har Skolverket bland annat arbetat med att utforma styrdokument som innebär att ämnen och kurser har tydliga yrkesinriktningar och att kurser kan kombineras i paket som är lämpliga för skilda slag av arbeten med tydliga arbetsuppgifter. Under 2013 genomförde Skolverket implementeringskonferenser och underströk där vikten av att gymnasiesärskolorna har bra samverkansformer med arbetslivet.

Yrkesutbildning inom särskild utbildning för vuxna

Särskild utbildning för vuxna (särvux) vänder sig till vuxna med utvecklingsstörning eller förvärvad hjärnskada. Elever från denna skolform har generellt en svag ställning på arbetsmarknaden. En inriktning mot yrken har tidigare inte varit starkt framträdande på många håll. I och med statsbidraget för lärlingsutbildning för vuxna har dock en kraftig utveckling skett i vissa kommuner, med en ökande om-

⁵⁴ *Utbildningen på introduktionsprogrammen i gymnasieskolan*. Rapport 2013:6. (Skolinspektionen 2013).

⁵⁵ Detta avsnitt bygger på *Redovisning av uppdrag och insatser inom yrkesinriktad gymnasial vuxenutbildning och lärlingsutbildning för vuxna m.m.* Skolverket, 2014-05-28. Uppgifterna avser år 2013.

fattning av arbetsplatsförlagd yrkesutbildning. I andra kommuner finns tveksamhet till att satsa på lärlingsutbildning inom särvox. Kommuner som har lyckats med lärlingsutbildning beskriver positiva effekter för eleverna, bland annat stärkt självförtroende och i några fall anställning, och att utbildningsformen med ett praktiskt lärande på arbetsplatser passar väl för många elever. Flera kommuner vittnar även om att medarbetarna på arbetsplatser som har tagit emot en lärlingselev med utvecklingsstörning har börjat reflektera över förhållningssätt och bemötande, vilket har lett till förändrade attityder och ett öppnare arbetsplatsklimat.

Insatser

Statsbidrag och andra insatser för utvecklad kvalitet i yrkesintroduktion

Ett statsbidrag har införts som syftar till att utveckla kvaliteten i introduktionsprogrammet yrkesintroduktion, genom ett utvecklat samarbete mellan skolhuvudmännen och det lokala arbetslivet. Skolverket hanterar detta bidrag. Enligt skolhuvudmännens ansökningar kommer bidragen till stor del användas för att etablera kontakter med det lokala arbetslivet och för att utveckla kvaliteten i lärande på arbetsplats (arbetsplatsförlagt lärande eller praktik).

Skolverket har även genomfört eller håller på att genomföra andra insatser som ger stöd till skolhuvudmännens arbete med att säkerställa kvaliteten i introduktionsprogrammet yrkesintroduktion. Det handlar om framtagning av exempel på yrkesintroduktion av varierande längd, information och samrådsmöten med huvudmän, samråd med de nationella programråden angående dokumentation av yrkeskunskaper och möjliga arbetsuppgifter för elever efter yrkesintroduktion samt framtagning av stödmaterial om dokumentation av yrkeskunskaper. Därtill har Skolverket reviderat en föreskrift om gymnasieintyg så att elevernas yrkeskunskaper efter genomgången yrkesintroduktion framgår av intyget. Vidare genomför Skolverket flera kartläggnings- och uppföljningsinsatser om yrkesintroduktion.

Statsbidrag för yrkesvux och lärlingsvux

Skolverket arbetar med de särskilda statsbidragen för yrkesvux och lärlingsvux. Vi följer också upp verksamheten och genomför insatser som syftar till att stödja utveckling. Vuxenutbildning ska utgå från den enskilda individens behov och förutsättningar. Enligt Skolverkets kontakter med kommuner har statsbidragen i varierande grad påverkat verksamheten med yrkesutbildning för vuxna. Många kommuner har mycket flexibla utbildningsmöjligheter medan verksamheten i andra kommuner är mer traditionellt organiserad med terminer, gemensamma kursstarter och utbildningsgrupper i skolmiljö.

Som nämnts tidigare ser många kommuner de riktade statsbidragen som en förutsättning för att upprätthålla ett omfattande utbud av yrkeskurser inom vuxenutbildningen.

Bedömningar av utvecklingsbehov

Skolverket bedömer att kvaliteten inom introduktionsprogrammet yrkesintroduktion behöver förbättras, bland annat vad gäller inslaget av yrkesutbildning. Som

2014-10-01
50 (61)
Dnr 2014:123

nämnts har Skolverket ett pågående arbete på området. Detta kommer att redovisas till regeringen i februari 2015.

Vad gäller yrkesutbildning inom kommunernas vuxenutbildning bedömer Skolverket att det behövs fortsatta insatser för ökad flexibilitet, i relation till både individens och arbetsmarknadens behov. Att stärka studie- och yrkesvägledningen för vuxna och att stärka skolans kontakter med arbetslivet är viktiga delar i ett sådant utvecklingsarbete. Andra områden med behov av utveckling är planering och uppföljning av yrkesutbildning inom vuxenutbildningen.

När det gäller gymnasiesärskolan och särskild utbildning för vuxna bedömer Skolverket att verksamheterna behöver fortsatt stöd i omställningen mot mer yrkesutbildning. Det gäller bland annat erfarenhetsutbyte mellan de skolhuvudmän som har kommit längre och de som står i begrepp att börja med exempelvis lärlingsutbildning. Huvudmän, rektorer och lärare behöver även stöd kring kontakterna mellan skola och arbetsplats om kopplingen mellan kursplanestyrning av det arbetsplatsförlagda lärandet och om bedömningsfrågor, samt hur arbetsplatsförlagt lärande kan ingå i det systematiska kvalitetsarbete som huvudmannen ansvarar för.

11 Internationellt perspektiv

Internationella aspekter kring yrkesutbildning handlar dels om kunskapsuppbyggnad genom jämförelser och erfarenhetsutbyte med andra länder, dels om personers rörlighet mellan länder och ansträngningar att underlätta denna. Skolverket har flera uppdrag som rör detta.

Aktuell situation

Prioriterat område inom europeiskt och nordiskt samarbete

Yrkesutbildning är ett prioriterat område inom många länder i Europa och inom det europeiska samarbetet. En intention om ett närmare europeiskt samarbete inom yrkesutbildning och gemensamma mål på området formulerades 2010 i den så kallade Bryggekommunikén, och många aktiviteter för kunskapsuppbyggnad och erfarenhetsutbyte pågår. Det europeiska centret för utveckling av yrkesutbildning, Cedefop, gör en rad olika studier om yrkesutbildning, bland annat en sammanställning av EU-ländernas utveckling i förhållande till Bryggekommunikéns kortfristiga mål för 2011-2014. Denna visar att ländernas strategier och initiativ inom yrkesutbildningsområdet sedan 2010 har fokuserat främst på reformer och ändringar av utbildningssystemen, lärande på arbetsplats och lärlingsutbildning, attraktivitet och kvalitet.⁵⁶ Detta ligger väl i linje med de utvecklingsområden som är i fokus i Sverige. Samtidigt framhåller Cedefop, i en analys kring attraktivitet, att erfarenhet från olika länder tyder på att det är viktigt att inte ”enbart” satsa på att modernisera yrkesutbildningen (förbättra kvaliteten och arbetsmarknadsrelevansen), eftersom även uppfattningar och attityder om yrkesutbildning spelar en stor roll, liksom möjligheterna att få arbete efter studierna.

Också inom Norden finns ett betydande samarbete som syftar till kunskapsuppbyggnad och erfarenhetsutbyte kring yrkesutbildningsfrågor. Länderna har likartade utmaningar kring matchning mellan utbildning och arbetsmarknad, ungdomsarbetslöshet, avbrott från utbildningar på gymnasial nivå och kvalitetssäkring av elevers lärande på arbetsplats. Systemen för yrkesutbildning skiljer sig åt mellan de olika länderna. Men enligt en studie om yrkes- och lärlingssystemen i de nordiska länderna har flera liknande problem identifierats och reformerna i de olika länderna har en hel del likheter.⁵⁷

Intresse för rörlighet

Det finns ett betydande intresse för rörlighet över nationsgränserna inom yrkesutbildning såväl på policynivå, bland skolhuvudmän och skolor som bland elever. EU-länderna har enats om ett gemensamt riktmärke för mobilitet inom grundläggande yrkesutbildning och praktik. Enligt detta bör senast år 2020 i genomsnitt minst 6 procent av 18-34-åringar som har en grundläggande yrkesutbildning ha haft en studie- eller praktikperiod utomlands under minst två veckor. Skolverkets in-

⁵⁶ Cedefop presentation vid ReferNet regionala möte i Stockholm, april 2014 (en syntesrapport kommer att presenteras av Cedefop under hösten)

⁵⁷ *Rekrytering, genomströmning och relevans – en studie av yrkes- och lärlingsutbildningssystemen i Norden* TemaNord 2014:544.

2014-10-01
52 (61)
Dnr 2014:123

tryck är att svenska skolhuvudmän och skolor är intresserade av den information och de underlättande verktyg som finns. Och det råder ett högt söktryck till de olika program till stöd för utbyten inom yrkesutbildning som Universitets- och högskolerådet (UHR) ansvarar för.

Det finns i dag ingen samlad statistik över omfattningen av utlandsvistelser inom yrkesutbildning inom gymnasieskolan eller den kommunala vuxenutbildningen, men UHR har viss statistik över beviljade mobiliteter och SCB arbetar med en undersökning om omfattningen, som planeras publiceras kring årsskiftet 2014/15. Inom till exempel *Leonardo praktik* (nu *Erasmus+ mobilitet yrkesutbildning*) beviljade UHR under 2013 omkring 1800 mobiliteter. I de allra flesta fall rör det sig om elever inom gymnasieskolans yrkesprogram som gör en del av sitt arbetsplatsförlagda lärande utomlands.

Insatser

Insatser för kunskapsuppbyggnad och erfarenhetsutbyte

Skolverket har i uppdrag att driva ett nationellt referenscentrum för yrkesutbildning (NRP) och andra uppdrag med syfte att dels informera om yrkesutbildning i Sverige och övriga Europa, dels bidra till erfarenhetsutbyte kring det europeiska arbetet kring yrkesutbildningsfrågor. Sedan 2013 leder och samordnar Skolverket det nordiska projektet om kvalitet i lärande på arbetsplats som Nordiska ämbetsmannakommittén har initierat. Vidare representerar Skolverket Sverige i det europeiska nätverket för livslång vägledning (EGLPN).

Under perioden 2012-2014 har Skolverket genomfört en rad insatser som syftar till att informera om yrkesutbildning i Sverige och Europa samt till kunskapsuppbyggnad och erfarenhetsutbyte. Målgrupperna är främst beslutsfattare på olika nivåer och yrkesutbildningsanordnare. Insatserna är i korthet:

- Deltagande i internationella konferenser. Om bland annat lärlingsutbildning, skolavhopp inom yrkesutbildning och kvalitet i lärande på arbetsplats.
- Deltagande i internationella arbetsgrupper: Skolverket representerar Sverige och deltar i ECVET's användargrupp, EQAVET nätverk, EGLPN nätverket och ReferNet.
- Myndighetssamverkan kring verktyg för mobilitet. Till Nationellt referenscentrum för yrkesutbildning finns en extern referensgrupp knuten där myndigheter som ansvarar för olika EU-verktyg⁵⁸ för utveckling av yrkesutbildning och mobilitet ingår. Gruppen, där Myndigheten för yrkeshögskolan, Skolinspektionen, Universitets- och högskolerådet och – sedan 2014 - Arbetsförmedlingen ingår, träffas 2-3 gånger per år för att

⁵⁸ EQF – Europeiska kvalifikationsramverket, ECVET – Europeisk system för meritöverföring inom yrkesutbildning, Europass – system för dokumentation av yrkesutbildning, EQAVET - Europeisk referensram för kvalitetssäkring av yrkesutbildning, ESCO - Den Europeiska klassifikationen för kompetenser/färdigheter, kvalifikationer och yrken, Euress – det europeiska jobbnätverket

utbyta erfarenheter arbetet mellan de olika verktygen. Gruppen har under perioden tagit initiativ till gemensamma aktiviteter.

- Dokumentation och analys om svensk yrkesutbildning. Bland annat en årlig uppdatering av en översikt över svensk yrkesutbildning "VET in Europe – country report". Skolverket har även årligen tagit fram den så kallade policyrapporten en bedömning av Sveriges utveckling i förhållande till Bryggekommunikéns⁵⁹ kortfristiga mål för 2011-2014. Vidare har Skolverket under 2013, som ett bidrag till Europeiska kommissionens arbete, skrivit en rapport kring temat yrkesutbildning och skolavhopp.
- Information om yrkesutbildning i Sverige och Europa har spridits på bland annat Skolverkets webbplats och på konferenser.
- Nordiskt utvecklingsprojekt om lärande på arbetsplats. Sedan 2013 leder och samordnar Skolverket det nordiska projektet om kvalitet i lärande på arbetsplats vilket beslutats av Nordiska ämbetsmannakommittén.

Insatser för ökad rörlighet

Skolverket har genomfört och genomför insatser som syftar till att stödja huvudmän och skolor som vill organisera internationella utbyten. Skolverket har bland annat tagit fram nya så kallade Europass-tillägg till yrkesexamen, utifrån yrkesprogrammets olika inriktningar. Dessa tillägg, som finns att ladda ned från Skolverkets webbplats på svenska och engelska, är ett komplement till examensbeviset som beskriver personens yrkeskunnande. Andra insatser är översättning av examensmål och ämnesplaner till engelska, information och konferenser inom Sverige om de europeiska verktygen för mobilitet (EQF, ECVET, EQAVET, EUROPASS, validering och vägledning) samt specifika insatser för implementering av det europeiska systemet för meritöverföring inom yrkesutbildning (ECVET). Skolverket har även ett särskilt ansvar för att samordna arbetet med information om ECVET i Sverige samt ta initiativ till erfarenhetsutbyte mellan de myndigheter som ansvarar för de olika europeiska verktygen för mobilitet.

Bedömningar av utvecklingsbehov

Det är viktigt att följa de diskussioner som finns om yrkesutbildning i Europa. Skolverket avser att fortsätta sina insatser i flera internationella arbetsgrupper och i våra utvecklingsinsatser även lyfta fram möjligheterna att arbeta i ett annat land.

⁵⁹ *Bryggekommunikén om ett närmare europeiskt samarbete inom yrkesutbildning för åren 2011-2020* (2010).

2014-10-01
54 (61)
Dnr 2014:123

12 Summerande analys och övergripande bedömningar

I rapporten har vi redovisat aktuell situation, insatser och bedömningar av utvecklingsbehov inom åtta olika delområden. I detta kapitel ger vi vår summerande analys och övergripande bedömningar av utvecklingsbehov.

Frågorna om yrkesutbildning och kompetensbehov är komplexa. Att välja väg för framtida prioriteringar och satsningar är en politisk fråga. Skolverket vill som sektorsmyndighet bidra till ett bra beslutsunderlag för regeringen, genom att bland annat visa på frågornas komplexitet.

Fortsatt utvecklingsarbete behövs

Vi bedömer att ett fortsatt utvecklingsarbete behövs för att utveckla yrkesutbildningen till en attraktiv utbildningsmöjlighet av hög kvalitet. Det handlar bland annat om att fortsätta att arbeta för förbättrad kontakt och samverkan mellan skolan och arbetslivet, förbättrad omfattning och kvalitet i elevers lärande på arbetsplatser, utveckling av lärlingsutbildningen och ökad tillgång på kvalificerade yrkeslärare. En hel del av de insatser som pågår befinner sig ännu i ett inledande skede och olika strukturer för bland annat samverkan håller på att byggas upp. Det är därmed viktigt att ha ett långsiktigt perspektiv på utvecklingsarbetet. För att ge elever goda förutsättningar att göra välgrundade utbildningsval bedömer vi vidare att det är mycket angeläget att fortsätta att utveckla och stärka studie- och yrkesvägledningen. Det är också viktigt att visa att yrkesutbildningar riktar sig till alla elever med intresse för en yrkesinriktning.

I sammanhanget är det viktigt att komma ihåg att olika yrkesutbildningars attraktivitet inte enbart beror på utbildningarna i sig. Möjligheterna att bredda rekryteringen till olika yrkesutbildningar är beroende av samhällets syn på och värdering av olika yrken. Den ökade andelen vuxna med högre utbildning, inklusive lärare i både grund- och gymnasieskolan, innebär också färre vuxna förebilder som valt en bana som bygger på en yrkesutbildning på gymnasial nivå. Tankeväckande är att tendensen att färre väljer unga väljer en yrkesutbildning finns samtidigt som frågan om att hitta ett arbete för närvarande starkt präglar ungas attityder till utbildning.

De satsningar som pågår är viktiga, men fler utvecklingsområden kring yrkesutbildningen behöver uppmärksammas

Enligt vår bedömning finns även andra frågor om yrkesutbildning som behöver uppmärksammas och utvecklas, frågor som inte fått så stort utrymme i de insatser som pågår. En sådan fråga är de traditionella mönstren i utbildningsval utifrån kön och social bakgrund. Det behövs ett ökat analysarbete för ökad förståelse om kopplingen mellan utbildningsval och olika bakgrundsfaktorer samt kring bilden av yrkesutbildning hos olika grupper. Det är viktigt att analysera mer kring vilka bilder unga och deras föräldrar har av yrkesutbildning. Det är också angeläget att diskutera informationsinsatser i ett sådant perspektiv. En annan viktig fråga som behöver uppmärksammas är kvaliteten på yrkeselevers lärande i skolan.

Mycket angeläget är därtill att verka för att upprätthålla ett brett och allsidigt utbud av yrkesutbildningar över hela landet, trots att vissa utbildningar åtminstone tidvis

är volymmässigt små. Elever ska kunna välja gymnasieutbildning efter intresse, men alla har inte reella möjligheter att välja vissa utbildningar. Tillgång till olika utbildningar är inte likvärdig i landet. Ett stort antal inriktningar och få elever leder till att vissa utbildningar blir mycket små och riskerar att läggas ned. På många håll samverkar kommuner inom en region för att tillsammans kunna erbjuda ett brett utbud. Skolverket bedömer att sådan samverkan behöver stärkas och att statliga insatser för att bidra till att upprätthålla utbudet kan behövas, exempelvis stöd till regional samordning och planering kring regionens samlade utbud. Om vissa inriktningar, för vilka det finns ett arbetsmarknadsbehov, trots ansträngningar läggs ned i gymnasieskolan i en region kan det därtill vara viktigt att se till att de kan erbjudas inom kommunernas vuxenutbildning och eventuellt inom Yrkehögskolan.

Vi bedömer att även dessa områden är viktiga att uppmärksamma i kommande analyser, mål och insatser.

Mer än gymnasieskolans yrkesutbildning behövs för såväl kompetensförsörjning som för ökad genomströmning

Många olika förhoppningar är knutna till gymnasieskolans yrkesutbildning. Det finns förhoppningar om att den ska försörja arbetsmarknaden med efterfrågad kompetens, att den ska öka genomströmningen och motverka studieavhopp bland annat genom att vara ett alternativ för unga med svag studiemotivation eller andra svårigheter att klara sina studier, och att den ska vara ett attraktivt utbildningsval för studiemotiverade ungdomar. Som påpekats i en studie om yrkesutbildning i Norden finns en inbyggd motsättning i att tydligt marknadsföra yrkes- och lärlingsutbildning gentemot studiesvaga målgrupper och samtidigt åstadkomma en ökad status och attraktionskraft även för andra grupper.⁶⁰

Samtidigt med stora förhoppningar på yrkesutbildningen är elevtillströmningen avtagande. Orsakerna till elevernas vikande intresse är inte kartlagda.

Mot bakgrund av dels att yrkesutbildningen har flera och delvis motstridiga syften, dels den vikande elevtillströmningen, menar Skolverket att det är viktigt att även diskutera vilka andra insatser som kan bidra till att de olika syftena uppnås.

Flera utbildningsformer behöver uppmärksammas för kompetensförsörjningen

När det gäller kompetensförsörjningssyftet är det viktigt att även beakta de möjligheter som finns för individen att först efter en gymnasieutbildning skaffa en relativt specialiserad yrkesutbildning. Kommunernas vuxenutbildning, yrkehögskoleutbildning och färdigutbildning inom en anställning bidrar också till kompetensförsörjningen. Det kan vara värt att överväga en ökad användning av dessa som medel för att öka antalet yrkesutbildade där så behövs, när det är svårt att öka volymen på vissa yrkesutbildningar i gymnasieskolan. Det gäller till exempel möjligheter för individen att kunna växla bana efter ett högskoleförberedande gymnasieprogram.

⁶⁰ Detta har påpekats bland annat i *Rekrutering, genomströmning och relevans – en studie av yrkes- och lärlingsutbildningssystemen i Norden* TemaNord 2014:544.

2014-10-01
56 (61)
Dnr 2014:123

Ökad genomströmning behöver främjas genom en bredd av åtgärder

Att öka andelen unga som går igenom gymnasieskolan är mycket viktigt. Enligt Skolverkets bedömning bör dock inte yrkesprogrammen i sig betraktas som den främsta lösningen på problemen med att många inte genomgår en fullständig gymnasieutbildning. De olika syften som i vissa sammanhang anges för yrkesutbildning – att bidra till kompetensförsörjning och att minska avhopp från gymnasieskolan – innebär utmaningar för status och attraktivitet. Yrkesprogrammen är krävande treåriga utbildningar, vilket innebär att det är olyckligt om de uppfattas som ett enkelt sätt att få en gymnasieutbildning. Felaktiga förväntningar riskerar att leda till avhopp. Vi bedömer att yrkesutbildning i stort inte bör betraktas som ett medel för att nå målet att öka andelen elever som slutför sin utbildning. Vissa delar av yrkesutbildningen är mer relevanta för detta syfte, till exempel introduktionsprogrammet yrkesintroduktion. Däremot bedömer vi att det skulle vara gynnsamt att i lägre grad koppla de treåriga yrkesprogrammen till detta syfte.⁶¹

För att öka genomströmningen i gymnasieskolan bedömer vi att det, utöver insatser som specifikt rör yrkesutbildning, behövs ytterligare generella insatser för motivation och variation i undervisningen samt ett väl fungerande motiverande stöd i alla delar av grund- och gymnasieskolan.

Fördelar med mer samlade och övergripande insatser

Alltför många och splittrade utvecklingsinsatser från staten kan försvåra för berörda verksamheter och aktörer att få ett effektivt stöd av insatserna.

Alltför många varianter av statsbidrag kan minska deras funktion som medel för ett förverkliga politiken

Regeringens satsningar på yrkesutbildning sker till stor del genom statsbidrag som skolhuvudmän och vissa andra aktörer kan erhålla för utvecklingsarbete av olika slag. Skolverket hanterar många statsbidrag som syftar till utveckling av yrkesutbildningen inom gymnasieskolan och kommunernas vuxenutbildning. Deltagandet i statliga satsningar skiljer sig kraftigt mellan olika skolhuvudmän. Ett generellt mönster är att små kommuner och enskilda huvudmän utnyttjar statsbidrag i mindre omfattning än större kommuner.⁶² Detta innebär en begränsning av statens möjligheter att påverka i önskad riktning.

Det finns en rad olika statsbidrag som övergripande syftar till utveckling av yrkesutbildningen (och näraliggande frågor, som till exempel lärande på arbetsplatser för unga som har en yrkesintroduktionsanställning). De har olika specifika syften, villkor och målgrupper. Skolverket bedömer att mängden statsbidrag och de olika villkoren i sig innebär ett hinder för deras möjligheter att bidra till uppfyllelse av de politiska målen. Det kan vara resurskrävande för en skolhuvudman att sätta sig in i och hålla sig uppdaterad om de olika bidragen. Detta är troligtvis en av orsakerna

⁶¹ Enligt nämnda studie om yrkesutbildning i Norden ligger utmaningen i att skapa ett utbud av utbildningar som kan anpassas och tillgodose olika gruppers behov av utbildning, såväl korta utbildningar med hög grad av yrkesträning som längre och mer avancerade yrkesutbildningar med större teoretiska inslag.

⁶² Detta gäller statsbidrag både på yrkesutbildningsområdet och på andra områden inom skolan. Se *Kommunernas deltagande i statsbidragssatsningar*, PM 2014-04-28, Skolverket.

till att vissa skolhuvudmän inte deltar i satsningarna. Ett mer samlat och mindre detaljerat finansiellt stöd från staten kan, enligt Skolverkets bedömning, vara en möjlig utvecklingsväg att överväga.

Vad gäller statsbidrag finns dessutom önskemål från huvudmän om en längre planeringshorisont än ett år och möjlighet för flera huvudmän att kunna söka bidrag i samverkan.

Ett mer övergripande och samlat uppdrag till Skolverket

Även när det gäller andra typer av statliga utvecklingsinsatser än statsbidrag bedömer vi att det är fördelaktigt för utvecklingen på området att eftersträva övergripande och samlade insatser. Om statens insatser, varav många utförs via uppdrag till Skolverket, är splittrade och detaljerade riskerar samordning och helhetssyn att försvåras för berörda verksamheter. Även utvärdering och analys underlättas av att uppdragen till verket är övergripande snarare än detaljerade.

2014-10-01
58 (61)
Dnr 2014:123

Referenser

- Arbetsförmedlingen (2014) *Var finns jobben?*
- Europeiska kommissionen (2014) *Rekommendation till Rådets rekommendation om Sveriges nationella reformprogram 2014*
- Europeiska unionen (2012) *Stöd till yrkesutbildningen i Europa: Bryggekommunikén*
- Ratio (2014) *Yrkesutbildning för morgondagens arbetsliv*
- Skolinspektionen (2011) *Arbetsplatsförlagd utbildning i praktiken* Rapport 2011:2
- Skolinspektionen (2012) *En skola med tilltro lyfter alla elever. Skolinspektionens erfarenheter och resultat från tillsyn och kvalitetsgranskning 2011*. Dnr 2012:2991
- Skolinspektionen (2013) *Utbildningen på introduktionsprogrammen i gymnasieskolan*. Rapport 2013:6
- Skolinspektionen (2013) *Studie- och yrkesvägledning i grundskolan*. Rapport 2013:5
- Skolinspektionen (2013) *Fördjupad tillsyn på yrkesprogram*
- Skolinspektionen (2013) *Utbildningen på introduktionsprogrammen i gymnasieskolan*. Rapport 2013:6
- Skolinspektionen (2014) *Undervisning på yrkesprogram* Rapport 2014:5
- Skolverket (2011) *Skolmarknadens geografi*
- Skolverket (2012) *Slutredovisning av uppdrag om utveckling av kvalitet i gymnasial lärlingsutbildning – del 4*. Dnr 2012:217
- Skolverket (2012) *Delredovisning av uppdrag om utveckling av kvalitet i gymnasial lärlingsutbildning*. Dnr 2012:217
- Skolverket (2013) *Det svåra valet. Elevernas val av utbildning på olika slags gymnasiermarknader*. Rapport 394
- Skolverket (2013) *Redovisning av uppdrag om entreprenörskap i vård- och omsorgsutbildningar* 2013-01-21
- Skolverket (2013) *Redovisning av uppdrag att föreslå förändringar inom vård- och omsorgsprogrammet* Dnr 2013:255
- Skolverket (2013) *Redovisning av uppdrag angående programfördjupningen på yrkesprogrammen* Dnr 2013:388
- Skolverket (2013) *Delredovisning av uppdrag att erbjuda utbildning för handledare som tar emot elever på arbetsplatsförlagt lärande* Dnr 2013:17
- Skolverket (2013) *Skolverkets lägesbedömning 2013*. Rapport 387
- Skolverket (2013) *Elever per programtyp och program*. Rapport 395
- Skolverket (2013) *Utvecklingen av lärlingsutbildningen* Rapport 397
- Skolverket (2003) *Redovisning av del 1 i uppdrag om utveckling av kvalitet i gymnasial lärlingsutbildning*. Dnr 2012:217

Skolverket (2003) *Delredovisning av uppdrag om utveckling av kvalitet i gymnasial lärlingsutbildning – del 2, 4, 6 och 7*. Dnr 2012:217

Skolverket (2013) *Redovisning av del 3 i uppdrag om utveckling av kvalitet i gymnasial lärlingsutbildning*. Dnr 2012:217

Skolverket (2013) *Redovisning av del 5 i uppdrag om utveckling av kvalitet i gymnasial lärlingsutbildning*. Dnr 2012:217

Skolverket (2014) *Vad ungdomar gör efter gymnasieskolan – en registerstudie*. Rapport 411

Skolverket (2014) *Nationella program*. Rapport 412

Skolverket (2014) *Introduktionsprogram* Rapport 413

Skolverket (2014) *Yrkeslärare per program* Rapport 414

Skolverket (2014) *Redovisning av uppdrag om insatser inom yrkesinriktad gymnasial vuxenutbildning och lärlingsutbildning för vuxna m.m.* Dnr 2013:621

Skolverket (2014) *Slutredovisning av uppdrag: Utveckling av kvalitet i gymnasial lärlingsutbildning – del 2 och 6*. Dnr 2012:217

Skolverket (2014) *Kommunernas deltagande i statsbidragssatningar* PM 2014-04-28

SOU 2011:72 *Gymnasial lärlingsutbildning – med fokus på kvalitet*

Stockholms universitet (2014) *Arbetsgivarnas användning av statsbidraget för gymnasial lärlingsutbildning och deras erfarenheter av att ta emot gymnasiala lärlingar*. Skolverkets dnr 2013:668

Utbildningsdepartementet (2014) *Lärlingsutbildning och arbetsplatsförlagt lärande inom gymnasieskolan och gymnasiesärskolan*. Promemoria U/2014/4311/GV

TemaNord (2014) *Rekrytering, genomströmning och relevans – en studie av yrkes- och lärlingsutbildningsystemen i Norden*. Rapport 2014:544

Ungdomsstyrelsen (2013) *Unga med attityd 2013*. Ungdomsstyrelsens skrifter 2013:3

Yrkesprogramsutredningen (U2014:01)

Regeringskansliet
Utbildningsdepartementet
103 33 Stockholm

Bilagor

Bilaga 1. Relevanta rapporter och redovisningar.

Bilaga 2. Redovisning av uppdrag om Skolverkets samarbete med de nationella programråden.

Bilaga 3. Uppföljning av försöksverksamheten med gymnasial lärlingsutbildning. Denna innehåller följande underbilagor:

- A. Försöksverksamheten med gymnasial lärlingsutbildning ur ett pedagogiskt/didaktiskt perspektiv.
- B. Arbete efter gymnasial yrkesutbildning.
- C. Försöksverksamhet med lärlingsutbildning i gymnasieskolan. Studiedeltagande och studieresultat.
- D. Statsbidraget för försöksverksamheten med gymnasial lärlingsutbildning och dess förändringar under tid.

Bilaga 4. Kort redovisning om dansarutbildningen.

Bilaga 1 till Samlad redovisning och analys på yrkesutbildningsområdet

Rapporter och redovisningar från Skolverket med relevans för yrkesutbildningsområdet

Uppföljnings- och utvärderingsstudier

Gymnasieelevers byten av program och skolor Skolverket, 2011

Skolmarknadens geografi Skolverket, 2011

Ungdomars uppfattningar om gymnasievalet Skolverket, 2012

Börja om på nytt program i gymnasieskolan Skolverket, 2012

Delrapportering av uppdrag om gymnasieskolreformens lokala förankring - Introduktionsprogrammen Skolverket, 2012-12-10 Dnr: 2012:279

Gymnasial lärlingsutbildning de tre första åren 2008-2011. Deltagande, elevernas erfarenheter och studieresultat. Skolverket, 2012

Redovisning av uppdrag om avbrott i vuxenutbildningen Skolverket, 2012-02-01 Dnr 2011:952

Attityder till vuxenutbildningen 2012 Skolverket, 2013

Skolverkets lägesbedömning 2013 Skolverket, 2013

Utvecklingen av lärlingsutbildningen Skolverket 2013

Tillgången på yrkeslärare Skolverket 2013

Elever per programtyp och program Skolverket, 2013

Det svåra valet. Elevers val av utbildning på olika gymnasiemarknader Skolverket, 2013

Arbetsgivarnas användning av statsbidraget för gymnasial lärlingsutbildning och deras erfarenheter av att ta emot gymnasiala lärlingar Stockholms universitet, 2014

Beskrivande data 2013 Skolverket, 2014

Nationella program Skolverket, 2014

Yrkeslärare per program Skolverket, 2014

Introduktionsprogram Skolverket, 2014

Vad gör ungdomar efter gymnasieskolan – en registerstudie Skolverket, 2014

2 (4)

Redovisningar av Skolverkets arbete med regeringsuppdrag om styrning och utveckling

2012

Redovisning av uppdrag om särskilda varianter och riksrekryterande utbildningar Skolverket, 2012-12-12 Dnr: 2012:1440

Redovisning av Uppdrag om den nya gymnasiesärskolan Skolverket, 2012-10-03 Dnr: 2011:1326

Redovisning av uppdrag om Rådet för dansarutbildnings verksamhet 2011/12 Skolverket, 2012-09-25 Dnr 2012:23

Redovisning av uppdrag om införandet av det europeiska stödsystemet för meritöverföring inom yrkesutbildningen (ECVET) Skolverket, 2012-09-03 Dnr 2012:26

Redovisning av regeringsuppdrag att förbereda och genomföra insatser inom yrkesvux Skolverket, 2012-05-16 Dnr 2008:3782

Redovisning av Uppdrag om den nya gymnasiesärskolan Skolverket, 2012-05-03 Dnr 2011:1326

Redovisning av uppdrag om läroplan för vuxenutbildningens skolformer Skolverket, 2012-04-24 Dnr 2012:24

Delredovisning av uppdrag om utveckling av kvalitet i gymnasial lärlingsutbildning Skolverket, 2012-04-04 Dnr 2012:217

Redovisning av uppdrag att vidareutveckla uppföljningen av ungas levnadsvillkor Skolverket, 2012-03-22 Dnr 2012:216

Redovisning av uppdrag om insatser med anledning av den nationella strategin för regional konkurrenskraft, entreprenörskap och sysselsättning 2007-2013 Skolverket, 2012-03-14 Dnr 2012:208

Redovisning av uppdrag om Skolverkets samverkan med de nationella programråden för yrkesprogrammen i gymnasieskolan Skolverket, 2012-05-30 Dnr 2011:1013

Slutredovisning av uppdrag om utveckling av kvalitet i gymnasial lärlingsutbildning – del 4. Skolverket, 2012-12-11. Dnr 2012:217

Delredovisning av uppdrag om utveckling av kvalitet i gymnasial lärlingsutbildning. Skolverket 2012-04-04. Dnr 2012:217

Myndighetsamverkan inom kompetensförsörjningsområdet. Myndigheten för yrkeshögskolan i samverkan med Skolverket, Arbetsförmedlingen, Statistiska centralbyrån, Myndigheten för tillväxtpolitiska utvärderingar och analyser och Tillväxtverket, 2012-04-23 Dnr: YH 2010/348

Redovisning av statsbidrag för gymnasial lärlingsutbildning läsåret 2011/12 Skolverket, 2012-10-01 Dnr 2012:720

2014-10-01
Dnr 2014:123
3 (4)

2013

Redovisning av uppdrag om särskilda varianter och riksrekryterande utbildningar Skolverket, 2013-12-11 Dnr 2013:881

Redovisning av uppdrag om Rådet för dansarutbildnings verksamhet 2012/13 Skolverket, 2013-10-15 Dnr 2013:337

Redovisning av uppdrag att föreslå förändringar inom vård- och omsorgsprogrammet Skolverket, 2013-10-14 Dnr 2013:255

Redovisning av uppdrag om entreprenörskap i vård- och omsorgsutbildningar Skolverket, 2013-01-21

Delredovisning av uppdrag om utveckling av introduktionsprogrammet yrkesintroduktion Skolverket, 2013-10-11 Dnr 2013:540

Redovisning av uppdrag angående programfördjupningen på yrkesprogrammen Skolverket, 2013-08-21 Dnr 2013:388

Redovisning av uppdrag om Skolverkets samverkan med de nationella programråden för yrkesprogrammen i gymnasieskolan Skolverket, 2013-05-30 Dnr 2013:70

Redovisning av regeringsuppdrag om insatser inom yrkesinriktad gymnasial vuxenutbildning och lärlingsutbildning för vuxna m m. Skolverket, 2013-04-23 Dnr 2012:829

Delredovisning av uppdrag att erbjuda utbildning för handledare som tar emot elever på arbetsplatsförlagt lärande Skolverket, 2013-02-20 Dnr 2013:17

Redovisning av del 1 i uppdrag om utveckling av kvalitet i gymnasial lärlingsutbildning Skolverket, 2013-02-19 Dnr 2012:217

Delredovisning av uppdrag om utveckling av kvalitet i gymnasial lärlingsutbildning – del 2, 4, 6 och 7. Skolverket, 2013-02-06 Dnr 2012:217

Redovisning av del 3 i uppdrag om utveckling av kvalitet i gymnasial lärlingsutbildning. Skolverket, 2013-02-06 Dnr 2012:217

Redovisning av del 5 i uppdrag om utveckling av kvalitet i gymnasial lärlingsutbildning Skolverket, 2013-02-19 Dnr 2012:217

Redovisning av Uppdrag om den nya gymnasiesärskolan Skolverket, 2013-01-23 Dnr 2011:1326

Redovisning av uppdrag om vidareutbildning i form av ett fjärde tekniskt år i gymnasieskolan Skolverket, 2013-12-11 Dnr 2013:740

Redovisning av uppdrag om statsbidrag för gymnasial lärlingsutbildning samt försöksverksamheten med gymnasial lärlingsutbildning läsåret 2012/13 Skolverket, 2013-09-26. Dnr 2013:640

4 (4)

2014

Slutredovisning av uppdrag: Utveckling av kvalitet i gymnasial lärlingsutbildning – del 2 och 6. Skolverket, 2014-02-22. Dnr 2012:217

Redovisning av uppdrag om insatser inom yrkesinriktad gymnasial vuxenutbildning och lärlingsutbildning för vuxna m.m. Skolverket, 2014-05-28 Dnr 2013:621

Kommunernas deltagande i statsbidragsansöningar, PM 2014-04-28, Skolverket

Redovisning av uppdrag om statsbidrag för ökade kostnader till följd av satsningen på den högre bidragsnivån inom studiemedlet för vissa arbetslösa ungdomar i åldrarna 20-24 år Skolverket, 2014-04-09 Dnr 2013:335

Redovisning av uppdrag om att genomföra fortbildningsinsatser för att förbättra kvaliteten inom vägledningen samt uppdrag om att ta fram en fortbildningsinsats för studie- och yrkesvägledare i gymnasieskolan. Skolverket, 2014-03-11 Dnr 2013:00121 61-2013:20

Redovisning av uppdrag om utveckling av introduktionsprogrammet yrkesintroduktion Skolverket, 2014-02-19 Dnr 2013:540

Redovisning av uppdrag om lärarlegitimationer med avseende på yrkesämnen i enlighet med regleringsbrev för Skolverket 2014 Skolverket, 2014-02-11 Dnr 2010:1549

Redovisning av uppdrag om statsbidrag för gymnasial lärlingsutbildning läsåret 2013/14. Skolverket, 2014-10-01. Dnr 2013:640

Redovisning av uppdrag om översyn av föreskrifter om relevanta yrkeskunskaper. Skolverket, 2014. Dnr 2014:457

Bilaga 4 till samlad redovisning och analys på yrkesutbildningsområdet

Kort redovisning om dansarutbildningen

Rådet för dansarutbildning och dansarutbildningen

Rådet för dansarutbildning är ett statligt råd inom Skolverket. Rådet svarar inför Skolverkets generaldirektör och beslutar enligt Förordning (2011:7) för dansarutbildning, om antagning till dansarutbildningen, organisation av antagning och hur färdighetsprov ska genomföras. Rådet ska också bidra till uppföljning och utveckling av kvaliteten dansarutbildningen. Rådets ordförande är utsedd av regeringen och ledamöterna är utsedda av Skolverket.

Bakgrund

Inriktningen av arbetet i Rådet för dansarutbildning framgår av propositionen *Ett steg framåt – en ny dansarutbildning* (prop. 2010/11:19). I propositionen framgår att bristande kvalitet i den tidigare dansarutbildningen föranlett en tydligare statlig styrning. Syftet med den nya dansarutbildningen är att en konkurrenskraftig, svensk utbildning i klassisk balett ska finnas och att den klassiska balettens repertoar ska kunna fortsätta att utvecklas. En sådan satsning var även menad att främja den moderna dansen som också ska kunna fortsätta att utvecklas. För att höja kvaliteten i utbildningen och öka likvärdigheten inrättades rådets verksamhet. Ett tydligare regelverk för dansarutbildningen infördes samtidigt.

Aktuell situation

Dansarutbildningen är i sin nya form inne på sitt fjärde läsår. Tre kommunala huvudmän – Göteborg, Stockholm och Piteå – har avtal med staten om att bedriva förberedande dansarutbildning i femåriga avtal som sträcker sig från 2011- 2016. Därefter förlängs avtalen med ett år i taget om de inte sägs upp av endera parten. Stockholm har dessutom på samma sätt ingått avtal om att bedriva yrkesdansarutbildning på gymnasienivå. Höstterminen 2014 omfattas utbildningen av nio årskurser: årskurserna 4-9 på den förberedande dansarutbildningen samt årskurs 1-3 och på yrkesdansarutbildningen. På alla skolor finns en klass i varje årskurs, utom i Piteå som endast har årskurs 4, 5 och 6.

Skolverket uppgifter

Skolverkets uppgifter i samband med dansarutbildningen är att vara föredragande för rådet, att på uppdrag av rådet organisera och administrera antagningen, färdighetsprovdagarna som är 25-30 under våren, sköta information om dansarutbildningen, implementera reformen samt att årligen lämna en redovisning till regeringen om hur antagningen organiserats, om rådets aktiviteter samt en analys av kvaliteten i dansarutbildningen.

2014-10-01
Dnr 2014:123
2 (2)

Effekter av reformen

De första eleverna som gått i den nya dansarutbildningen alla nio år kommer att avsluta sin yrkesdansarutbildning först år 2020, vilket gör att det är först då den fulla effekten av rådets och skolornas arbete med att höja kvaliteten i dansarutbildningen kan avläsas.

Redan nu kan vi emellertid notera flera positiva effekter. Fler av eleverna på yrkesdansarutbildningen har de senaste åren tagits emot vid Kungliga Baletten som APL-elever (tidigare praktik). Fler elever än tidigare har vunnit pris i prestigefyllda tävlingar utomlands vilket gett dem stipendier för internationella dansstudier. Man har på skolorna i ökad omfattning tillämpat kunskaper från idrottsforskning och från aktuell metodik och pedagogik inom dans.

Den nya förordningen har inneburit en gemensam ingång i utbildningen. Eleverna väljer sedan fördjupning mot antingen klassisk balett eller moderna nutida dans, oavsett hur skolan har bedömt deras fallenhet för de olika genrererna. Det har enligt skolan och branschen medfört en otydlighet för de sökande om vilken utbildning de får och vilka sökande som blir de framtida klasskamraterna vilket har medfört att färre med spetskompetens inom det ena eller det andra området har börjat på skolan, trots att de blivit antagna. De skickligaste har sökt sig till andra skolor utomlands. Genom att inrätta inriktningar redan från första terminen på yrkesdansarutbildningen bedömer skolorna, rådet och branschen att attraktiviteten i utbildningen ska kunna öka. Skolverket gjorde i mars 2013 en hemställan till regeringen om att inrätta två inriktningar på yrkesdansarutbildningen.

Framtida insatser

Skolverket bedömer att fortsatt implementering och stöd till skolorna från Skolverket och Rådet för dansarutbildning är viktiga insatser för att underlätta dansarutbildningens påbörjade utveckling till en internationellt konkurrenskraftig utbildning.